

Мінск, «Кнігазбор», 2016

УДК 908(476)
ББК 26.89(4Бєи)
М91

Пад рэдакцыяй
кандыдата філалагічных навук Лявона Баршчэўскага

Маім землякам прысвячаю

Шаноўныя чытачы!

Беларусы маюць чым ганарыцца. У нашай краіне живуць прыгожыя, таленавітыя і працавітыя людзі, тут прыгожая прырода і шчодрая зямля. Кніга «Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу» — гэта кароткая гісторыя 1000-гадовай краіны, адлюстраваная ў сціслай, даведачнай інфармацыі з уключанымі ў яе картамі і табліцамі. Кніга складаецца з трох частак: далёкага мінулага (X–XIX стст.), блізкага мінулага (XX ст.) і сённяшняга дня Беларусі. У кожным з гэтых раздзелаў кніга прапануе Вам даведацца больш аб сучасных дасягненнях Беларусі, гісторыі краіны і яе развіцці, унікальнасці беларускага народа, асобах, якія найбольш паспрыялі развіццю нацыі.

Пра гэта і яшчэ шмат пра што гэтая кніга.

Аўтар

Была. Ёсць. Будзе

Беларусы маюць чым ганарыцца — унікальнасцю свайго існавання на працягу больш як тысячы гадоў, даўняй дзяржаўнасцю, развітай культурай і традыцыямі, цудоўнай і шчодрай прыродай, прыгожымі гарадамі і вёскамі, што сталі такімі дзякуючы працавітым і добрым людзям, якія жывуць на беларускай зямлі, у незалежнай і суверэннай краіне — Беларусі. Пра родную краіну напісана шмат цікавых і прыгожых кніг. Кніга «Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу» створана ў фармаце, у якім інфармацыя даведачна-пазнавальнага характару падаецца ў сціслай форме, зручнай для хуткага прачытання. У яе ўключаная значная колькасць карт і табліц з кароткімі каментарыямі, якія даволі лёгка могуць аналізавацца чытачамі. Усё ж такі на пачатку кнігі мне б хацелася даць пэўныя тлумачэнні адносна галоўных момантаў, адлюстраваных у кнізе, перш за ўсё тых, што датычацца беларускага этнасу, мовы, дзяржаўнасці і сучаснасці.

Этнос

Паводле перапісу 2009 года, беларусамі вызнавалі сябе 83,7% жыхароў Рэспублікі Беларусь. Такая высокая этнічная аднароднасць — галоўнае сведчанне таго, што беларусы ёсць нацыяй. Нацыі развіваліся з этнасаў — груп людзей, аб'яднаных адзінай тэрыторыяй, мовай, звычкамі, агульнымі інтарэсамі.

Як даўно ўтварыўся беларускі этнас на нашай зямлі? Больш-менш удакументаваны адказ на гэтае пытанне можна знайсці толькі пачынаючы з IX–X стст., калі з'явілася пісьменнасць і пачалі рабіцца летапісныя запісы аб жыцці таго часу. Яшчэ больш раннія звесткі чэрпаюцца з даследаванняў археолагаў і заходнееўрапейскай літаратуры.

Прынята лічыць, што мы з'яўляемся нашчадкамі славян і балтаў. Славяне, якія прыйшлі на беларускія землі з раёнаў Палаб'я (з поўначы сучасных Германіі і Польшчы) ў V–VII стст., засялялі не пустыя прасторы. Тут жылі ўжо балцкія плямёны, з якімі славяне змешваліся на працягу стагоддзяў, паступова ўтвараючы ўнікальны, беларускі, этнас.

Славян-беларусаў адносяць да групы ўсходніх славян, куды ўключаюць таксама ўкраінцаў і велікаросаў. Тыя ўсходнія славяне, якія ішлі ў паўднёвым напрамку, утварылі ў далейшым украінскі народ. Рух гэтай групы славян на поўдзень быў абмежаваны тым, што паўднёвыя раёны, раёны Дзікага поля, былі занятыя ваяўнічымі качавымі плямёнамі (хазарамі, печанегамі). Славяне, што мігравалі далей на ўсход і паўночны ўсход, сутыкаліся там з фіна-ўгорскімі плямёнамі (мера, мардва, чудзь, мурама, мяшчэра), якіх яны паступова асімілявалі, і, такім чынам, далі пачатак велікаросам. Частка гісторыкаў лічыць, што этнічнае размежаванне ўсходніх славян пачалося ў IX–XI стст. і, магчыма, у гэты самы час фарміраваліся гаворкі, якія ўсведамляліся як адрозныя паміж трыма групамі ўсходніх славян.

Такім чынам, калі казаць, напрыклад, пра этнічнае паходжанне беларусаў і велікаросаў, то яно істотна адрозніваецца паводле характару асіміляцыі славян з лакальнымі плямёнамі: для беларусаў гэта — балцкія плямёны, а для велікаросаў — фіна-ўгорскія плямёны. У дадатак, у XIII–XV стст. княствы Паўночна-Усходняй Русі знаходзіліся ў васальнай залежнасці ад мангола-татараў (з 1240 па 1480 г.), у выніку чаго велікаросы гэтых княстваў у значнай ступені змешваліся са шматлікімі цюркскімі народамі, што ўваходзілі ў склад Залатой Арды. Розніца паміж беларусамі і велікаросамі на працягу наступных стагоддзяў

толькі павялічвалася. Па-першае, беларускі этнас стала пражываў на адных і тых жа тэрыторыях, тады як велікаросы, рухаючыся аж да раёнаў Далёкага Усходу, павялічылі тэрыторыю пражывання ў дзясяткі разоў (XV–XIX стст.). Па-другое, рассяляючыся па вялікай тэрыторыі, яны самі перамешваліся з дзясяткамі цюркскіх народаў.

Унікальнасць беларускага этнсу вызначаецца яшчэ і талерантнымі, цяроплівымі адносінамі беларусаў да іншых народаў, якія пражывалі побач на тых жа тэрыторыях на працягу доўгага часу. Побач з беларусамі, нацыяўтваральным этнасам, і сёння мірна жывуць рускія, украінцы, палякі і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў, са сваімі звычкамі і рознымі рэлігійнымі поглядамі.

Такім чынам, для беларускага народа адметнымі рысамі з'яўляюцца яго высокая этнічная аднароднасць, адрозная ад велікаросаў этнічная прырода, пастаянства пражывання на адной і той жа тэрыторыі, талерантныя адносіны да іншых народаў, якія жывуць разам з ім.

Мова

Адрознасць беларускай, рускай і ўкраінскай моў, верагодна, пачала адчувацца ў X–XI стст. Выразна гэта стала відавочным у XIV ст., калі, паводле сучасных даследаванняў, пачалі адрозніваць не толькі гаворкі, але і пісьмовыя мовы.

Вядома, што ўсходнеславянскія літаратурныя мовы фарміраваліся пад моцным уплывам царкоўнаславянскай, ці старабалгарскай (старамакедонскай), мовы, развіццё якой у тыя часы было абумоўленае ў першую чаргу стварэннем алфавіта візантыйскімі манахамі Кірылам і Мяфодзіем — адсюль паходзіць і назва: кірылічны алфавіт, або кірыліца. Пачаткам існавання старабеларускай мовы частка вучоных лічыць XIV ст. Старабеларуская пісьмовая мова развівалася праз узаемадзеянне царкоўнаславянскай літаратурнай мовы і старабеларускіх народных дыялектаў.

Першая кніга па-старабеларуску была надрукавана Францішкам Скарынам у Празе (1517). Сам Скарына называў мову «рускай». Аднак шмат якія сучасныя даследчыкі, каб пазбегнуць блытаніны, раздзяляюць старабеларускую і рускую (якую тады называлі маскоўскай) мовы таго часу. На старабеларускай мове быў выдадзены Статут ВКЛ 1588 г. Старабеларуская пісьмовая мова была распаўсюджаная ў Вялікім Княстве Літоўскім (ВКЛ) да канца XVII ст., калі яна мела статус дзяржаўнай. У 1696 г. паводле рашэння сейма Рэчы Паспалітай — створанай у 1569 г. федэрацыі Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага — старабеларуская мова страціла свой афіцыйны статус, але захоўвалася ва ўжытку фактычна да сярэдзіны XVIII ст. Носьбітамі беларускай мовы ў XVIII–XIX стст. заставаліся ў большасці простыя, тутэйшыя людзі, у той час як многія магнаты і шляхта пад уплывам польскай культуры пераходзілі на польскую мову.

Сітуацыя з беларускай мовай не стала лепшай пасля захопу беларускіх зямель Расійскай імперыяй (у выніку падзелу Рэчы Паспалітай трыма імперыямі). У 1839 г. імператар Мікалай I забараніў ужываць «народную гаворку» ў каталіцкіх храмах: як вынік, тую цалкам замяніла польская. У 1859 г. расійскія ўлады фактычна забаранілі друк па-беларуску лацінскім алфавітам. Такім чынам, паланізацыя ў нашым краі паступова змянілася русіфікацыяй.

Сучасная беларуская літаратурная мова канчаткова сфарміравалася ў канцы XIX — пачатку XX ст., найперш дзякуючы высылкам беларускіх нацыянальных дзеячаў: Івана Насовіча, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Францішка Багушэвіча, Ядвігіна Ш., Янкі Купа-

лы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Браніслава Тарашкевіча і многіх іншых. Адносна спрыяльны час для пашырэння і пэўнага росквіту беларускай мовы быў у 20–30-я гг. мінулага стагоддзя, у гэтак званы перыяд беларусізацыі. У тыя гады актыўна выдаваліся падручнікі на беларускай мове, агульныя і тэрміналагічныя слоўнікі. У 1928 г. у БССР з 5500 школ 4940 (больш за 80%) былі з беларускай мовай навучання. Існавалі таксама рускія, польскія і габрэйскія школы. Да прыняцця чарговай сталінскай канстытуцыі ў 1937 г. афіцыйнымі дзяржаўнымі мовамі БССР былі беларуская, руская, польская і габрэйская (ідыш).

На жаль, перыяд вышэйзгаданай беларусізацыі змяніўся перыядам рэпрэсій і тэрору, калі ў большасці была вынішчана беларуская інтэлігенцыя. Пасляваенны час быў адносна спакойным для беларускай мовы, але пазней націск русіфікацыі зноў узмацніўся, што вылілася ў паступовае закрыццё беларускіх школ у 60-я гг. і яшчэ ў большай ступені ў 80-я гады мінулага стагоддзя, калі ў СССР абвясцілі мэтай стварэнне новай гістарычнай супольнасці людзей — савецкай.

Беларуская мова перажывае сёння нялёгкі час. Нягледзячы на фармальна роўны статус беларускай мовы з рускай, замацаваны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, спрадвечная мова беларусаў не атрымоўвае адпаведнай падтрымкі дзеля яе актыўнага ўжывання як грамадзянамі краіны, так і службовымі асобамі ў дзяржаўных арганізацыях і ўстановах. Вядома, што беларуская мова перажывала як спрыяльныя, так і неспрыяльныя перыяды ў сваім развіцці (паланізацыя, русіфікацыя), аднак яна заўжды знаходзіла ў сабе сілы падняцця і адраджэння. Думаецца, што так будзе і гэтым разам. Справа гонару для сучаснага пакалення беларусаў — адраджэнне родную мову, вярнуць яе ў актыўны штодзённы ўжытак.

Дзяржаўнасць у X–XVIII стст.

Значная частка нашай кнігі прысвечана станаўленню дзяржаўнасці на беларускай зямлі. Няведанне даўняй гісторыі сваёй краіны прыводзіць да няслушных высноў пра будучае развіццё нашай цудоўнай краіны. А беларусам ёсць чым ганарыцца, калі яны звяртаюцца да сваёй далёкай мінуўшчыны.

Рознае было ў жыцці беларусаў на працягу мінулых стагоддзяў. Мы б хацелі прапанаваць тут разгледзець пытанне гісторыі беларускай дзяржаўнасці па перыядах, з адлюстраваннем найбольш важных гістарычных падзей. І трэба зазначыць, што кожны з гэтых перыядаў, пачынаючы з Полацкага княства, сцвярджае яшчэ раз унікальнасць развіцця беларускага этнасу, мовы і дзяржаўнасці.

Полацкая дзяржава, заснаваная ў 960 годзе, у выніку шэрагу гістарычных асаблівасцяў развівалася збольшага незалежна ад Кіева (Кіеўскай Русі) і прыныпова не хацела мець дачыненняў з Рурыкавічамі. Здарылася гэта таму, што вялікі князь кіеўскі Уладзімір напаў на Полацк, забіў полацкага князя Рагвалода, а яго дачку Рагнеду забраў у наложніцы. Княгіня Рагнеда нарадзіла Уладзіміру шасцёра дзяцей: князёў — Ізяслава (полацкі князь з 988 па 1001 г.), Яраслава Мудрага (вялікі князь кіеўскі з 1019 па 1054 г.), Усевалада (князь уладзімір-валынскі), Мсціслава (князь чарнігаўскі і цьмутараканскі) і князёўнаў — Прадславу (была гвалтам захопленая польскім князем Баляславам I Харобрым у 1018 г.) і Праміславу (паводле пэўных звестак, выйшла замуж за ўгорскага прынца Ласла Сара Лысага). Нават калі мець на ўвазе толькі Яраслава Мудрага, які княжыў у Кіеве 35 гадоў, і яго

шматлікіх нашчадкаў, то, калі Уладзіміра лічыць хросным бацькам Кіеўскай Русі, княгіня Рагнеда ў такім разе з'яўляецца яе хроснай маці.

Уладзімір, ажаніўшыся з візантыйскай царэўнай Ганнай, выслаў Рагнеду і старэйшага сына Ізяслава ў Заслаўе. Ад князя Ізяслава, як лічаць некаторыя гісторыкі, пайшла галіна Рагвалодавічаў (па лініі маці), а не Рурыкавічаў (па лініі бацькі). Гэтая сямейная драма выявілася пазней у іншых дзяржаўных паводзінах: полацкія князі заўжды змагаліся за самастойнасць ад Кіева і Ноўгарада. За час існавання Полацкага княства (960–1397) у ім княжыў 31 князь.

У канцы XII ст. улада полацкага князя дасягала ўсходніх раёнаў цяперашняй Латвіі (Кукенойс, Герцыке), дзе не было моцнай цэнтральнай улады. Аднак у XIII ст. моц Полацкага княства значна слабла. У Наваградак прыйшоў літоўскі князь Міндоўг. Да гэтага часу невядома, ці ён прыйшоў са сваёй дружнай і захапіў горад, ці ён быў туды запрошаны на княжанне. Але з гэтага моманту пачаўся новы перыяд дзяржаўнасці на беларускай зямлі. Міндоўг каранаваўся ў Наваградку ў 1253 г. як літоўскі кароль.

Паступова Міндоўг умацоўваў сваю ўладу ў самой Літве і пачаў пашыраць свае ўладанні. Верагодна, гэта было выклікана яшчэ і неабходнасцю абараняць свае межы: на захадзе пачасціліся напады Нямецкага (Тэўтонскага) ордэна, а з усходу на захад рушылі войскі Залатой Арды. Да 1240 г. яны захапілі Масковію, Кіеў, дайшлі да Цэнтральнай Еўропы, аднак толькі краем прайшліся па паўднёвай частцы сучаснай Беларусі. Княствы Паўночна-Усходняй Русі (Масковіі) і Левабярэжнай Украіны апынуліся ў васальнай залежнасці ад мангола-татараў.

Левабярэжная частка Украіны была вызвалена ад мангола-татараў князем Альгердам і далучана да Вялікага Княства Літоўскага пасля бітвы пры Сініх Водах (1362), тады як Масковія заставалася пад кантролем Заладой Арды да 1480 г. Сапраўдным аб'яднаўцам усходнеславянскіх земляў было Вялікае Княства Літоўскае, а не Масковія, як гэта часам падаецца ў тэндэнцыйных публікацыях. Пачынаючы з XIII ст. беларускія і большасць украінскіх земляў знаходзіліся ў складзе ВКЛ, і гэтым самым яны былі ўратаваныя ў цывілізацыйным плане ад уплыву жорсткай аўтакратыі, якую прынеслі ў княствы Паўночна-Усходняй Русі цюркскія народы.

Беларускія землі складалі большую частку тэрыторыі ВКЛ. Так, у 1569 г. (перад аб'яднаннем ВКЛ з Каралеўствам Польскім) з дзевяці ваяводстваў Вялікага Княства восем ваяводстваў былі беларускімі: Полацкае, Віцебскае, Мсціслаўскае, Менскае, Навагародскае, Берасцейскае, Віленскае і часткова Троцкае. Гэтыя ж ваяводства знаходзіліся і ў складзе Рэчы Паспалітай (Ферэрацыі Двух Народаў) да канца XVIII ст.; землі сучаснай Беларусі займалі на той час 77% тэрыторыі ВКЛ.

Відавочна, што на працягу васьмі стагоддзяў, з дзясятага па васьмнаццатае, цяжка заўважыць хоць якія-небудзь істотныя прыкметы «трыадзінства» славянскіх народаў. Наадварот, ВКЛ і Масковія пастаянна ваявалі ўвесь гэты час, прычым з пераменным поспехам. У адной толькі вайне 1654–1667 гг. беларускае насельніцтва страціла палову сваіх жыхароў (з 2,9 мільёна засталася 1,4 мільёна). На думку шмат якіх вучоных, ідэя аб трыадзінстве ўсходнеславянскіх народаў, распрацаваная ў часы Кацярыны II, не адпавядае гістарычнай праўдзе. Мы — розныя народы. Ідэя трыадзінства выкарыстоўвалася, каб даказаць славянскі характар велікарускага народа і апраўдаць захопы беларускіх і ўкраінскіх земляў пры падзелах Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. Сённяшнія прыхільнікі «рускага міру» і «ню-еўразізму» ахвотна ўжываюць ідэю трыадзінства дзеля адмаўлення самастойнага існавання беларускага і ўкраінскага народаў.

Такім чынам, нашай дзяржаўнасці больш за 1000 гадоў — яна пачыналася з Полацкай дзяржавы, заснаванай у 960 г. Далей наша гісторыя на працягу больш як пяці з паловай стагоддзяў, ад XIII да XVIII, была цесна звязана з Вялікім Княствам Літоўскім, якое выступала аб'яднаўцам усходніх славян, а пасля — з Рэччу Паспалітай, федэрацыяй ВКЛ і Каралеўства Польскага. Паводле гістарычных звестак, з X па XVIII ст. асноўная частка беларускай тэрыторыі ніколі не была пад кантролем Залатой Арды, Маскоўскага царства або Расійскай імперыі.

Сучаснасць: XX ст.

Больш за 120 гадоў беларусы знаходзіліся ва ўладанні Расійскай імперыі на тэрыторыі пад назвай Паўночна-Заходні край. Аднак Кастрычніцкая рэвалюцыя прывяла да развалу Расійскай імперыі. Бальшавікі, якія захапілі ўладу, абяцалі на пачатку самавызначэнне нацый. Гэта супадала і з жаданнем саміх нацый жыць самастойна. Беларусь не была выключэннем. Так здарылася, што на працягу мінулага стагоддзя было некалькі абвяшчэнняў незалежнасці Беларусі, пачынаючы ад абвяшчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі (25 сакавіка 1918 г.), утварэння БССР (1 студзеня 1919 г.) і завяршаючы наданнем Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі статусу канстытуцыйнага закона (25 жніўня 1991 г.).

За апошнія стагоддзе Беларусь мела спрыяльныя і неспрыяльныя перыяды ў сваім развіцці (Першая і Другая сусветныя войны, беларусізацыя, калектывізацыя, тэрор і рэпрэсіі, аднаўленне гаспадаркі пасля войнаў, перыяды хрушчоўскай адлігі і брэжнеўскага застою, гарбачоўская перабудова, распад СССР). Беларуская ССР развівалася ў савецкія часы даволі паспяхова ў параўнанні з астатнімі рэспублікамі, калі пры гэтым не браць пад увагу хібы ў палітычнай сістэме і аўтарытарнасць савецкага ладу. У Беларусі будаваліся заводы і фабрыкі, школы, досыць высокім быў агульны ўзровень адукацыі.

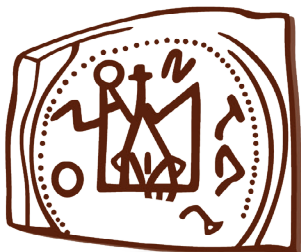
Аднак калі казаць пра вырашэнне нацыянальнага пытання, то яно рабілася дэкларатыўна і не мела пад сабою сур'ёзнай глебы. Як мы ўжо згадвалі раней, у савецкую эпоху, асабліва ў часы Брэжнева, камуністычнай партыяй быў узят курс на стварэнне новай супольнасці людзей — савецкага чалавека. Гэта вельмі нагадвае сітуацыю канца 30-х гг. мінулага стагоддзя, калі бальшавікі спалохаліся і адмянілі аб'яўленую раней палітыку карнізацыі — гэта значыць калі далі магчымасць пэўны час пакіраваць на месцах нацыянальным кадрам. Фактычна, нявырашанасць нацыянальнага пытання была адной з прычын распаду Савецкага Саюза.

Гэтую нявырашанасць можна ўбачыць і ў сучаснай палітыцы дзяржавы, якая не мае выразнай нацыянальнай ідэі. Сёння ў Беларусі будуюцца цывільная, рускамоўная дзяржава. Пры такой мадэлі развіцця краіны ёй моцна пагражае небяспека быць шчыльна ўключанай у сферу «рускага міру», бо культурны, эканамічны і ваенны ўплыў з боку Расіі вельмі моцны. Тым не менш надзея на будаўніцтва ў нас нейтральнай нацыянальнай дзяржавы застаецца. У падмурку такой надзеі ляжаць незалежнасць і суверэнітэт, якія цяпер мае Рэспубліка Беларусь, высокая нацыянальная аднароднасць насельніцтва, наяўнасць актыўнай і дзейснай нацыянальнай эліты і істотнай долі насельніцтва, якое падтрымлівае ідэі, скіраваныя на ўмацаванне нацыі.

I. Чым ганарацца беларусы з далёкага мінулага (X–XVIII стст.)

- ✿ На працягу X–XIII стст. значная частка сучаснай беларускай тэрыторыі ўваходзіла ў склад Полацкага княства — першай беларускай дзяржавы.
- ✿ Полацкае княства ўтварылася на два стагоддзі раней за княствы Паўночна-Усходняй Русі.
- ✿ Беларускія землі не былі пад Залатой Ардою.
- ✿ У XVI–XVIII стст. сучасныя беларускія землі займалі каля 77% тэрыторыі ВКЛ.
- ✿ Ніколі на працягу X–XVIII стст. сучасная беларуская тэрыторыя не знаходзілася пад кіраваннем Масковіі або Расійскай імперыі.
- ✿ У XIV–XVII стст. дзяржаўнай мовай ВКЛ была беларуская мова.

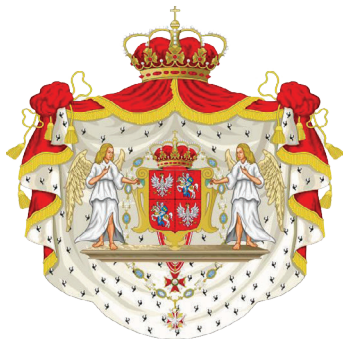
Беларускай дзяржаўнасці больш за 1000 гадоў (X–XXI стст.)

960–1397
Полацкае княства

1236–1569
Вялікае Княства Літоўскае

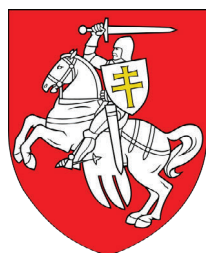
1569–1798
Рэч Паспалітая

1798–1917 без дзяржаўнасці
(у складзе Расійскай імперыі)

1918–1990
БНР, БССР

З 1991
Рэспубліка
Беларусь

Развіццё мовы беларусаў

<i>Перыяд развіцця краіны</i>	<i>Стан развіцця мовы</i>
960–1397 Полацкае княства	Мяркуюць, што развіццё пісьмовай старабеларускай мовы з царкоўнаславянскай мовы пачалося ў X–XIV стст. разам з этнацыянальным размежаваннем усходніх славян. У XIV ст. ужо вылучаюць асобныя гаворкі і мовы ўсходніх славян.
1236–1569 Вялікае Княства Літоўскае	У XIV ст. пры князю Альгердзе старабеларуская мова стала ўжывацца як дзяржаўная мова ВКЛ. Першая кніга на старабеларускай мове была надрукаваная Ф. Скарынам у 1517 г. у Празе.
1569–1798 Рэч Паспалітая	Статут ВКЛ 1588 г. напісаны на старабеларускай мове. Пасля заключэння уніі ВКЛ з Каралеўствам Польскім (1569) адзначаецца значны ўплыў польскай мовы, якую прымалі многія магнаты і багатая шляхта. У 1696 г. старабеларускую мову, якая была дзяржаўнай у ВКЛ, замяніла польская мова. На старабеларускай, тутэйшай, мове размаўлялі ў асноўным сяляне.
1798–1917 без дзяржаўнасці (у складзе Расійскай імперыі)	У 1839 г. імператар Мікалай I забараніў ужываць «народную гаворку» ў каталіцкіх храмах; як вынік, тую цалкам замяніла польская. У 1859 г. расійскія ўлады фактычна забаранілі друк па-беларуску лацінскім алфавітам. Беларуская літаратурная мова нарадзілася ў канцы XIX ст.
1917–1990 БНР, БССР	Найбольш спрыяльным для развіцця беларускай мовы быў перыяд беларусізацыі ў 20–30-х гг. XX стагоддзя. У далейшым зноў пайшла русіфікацыя: так, доля кніг на беларускай мове ў БССР зменшылася за перыяд з 1950 па 1985 г. з 85% да 9%.
З 1991 Рэспубліка Беларусь	Вельмі спрыяльным для беларускай мовы быў перыяд непасрэдна пасля абвяшчэння незалежнасці (1990–1995). Прыняцце ў якасці дзяржаўных дзвюх моў, беларускай і рускай (рэферэндум 1995 г.), у значнай ступені затармазіла далейшае развіццё і ўжыванне беларускай мовы насельніцтвам Беларусі.

Розніца паміж гаворкамі і пісьмовымі мовамі ў Вялікім Княстве Літоўскім і Масковіі аформілася ў канцы XIV ст.

На тэрыторыі ВКЛ карысталіся старабеларускай (заходнерускай) пісьмовай мовай, а на тэрыторыі Маскоўскага княства — старарускай (маскоўскай).

Карта Ю. Б. Каракова ў перакладзе на беларускую мову

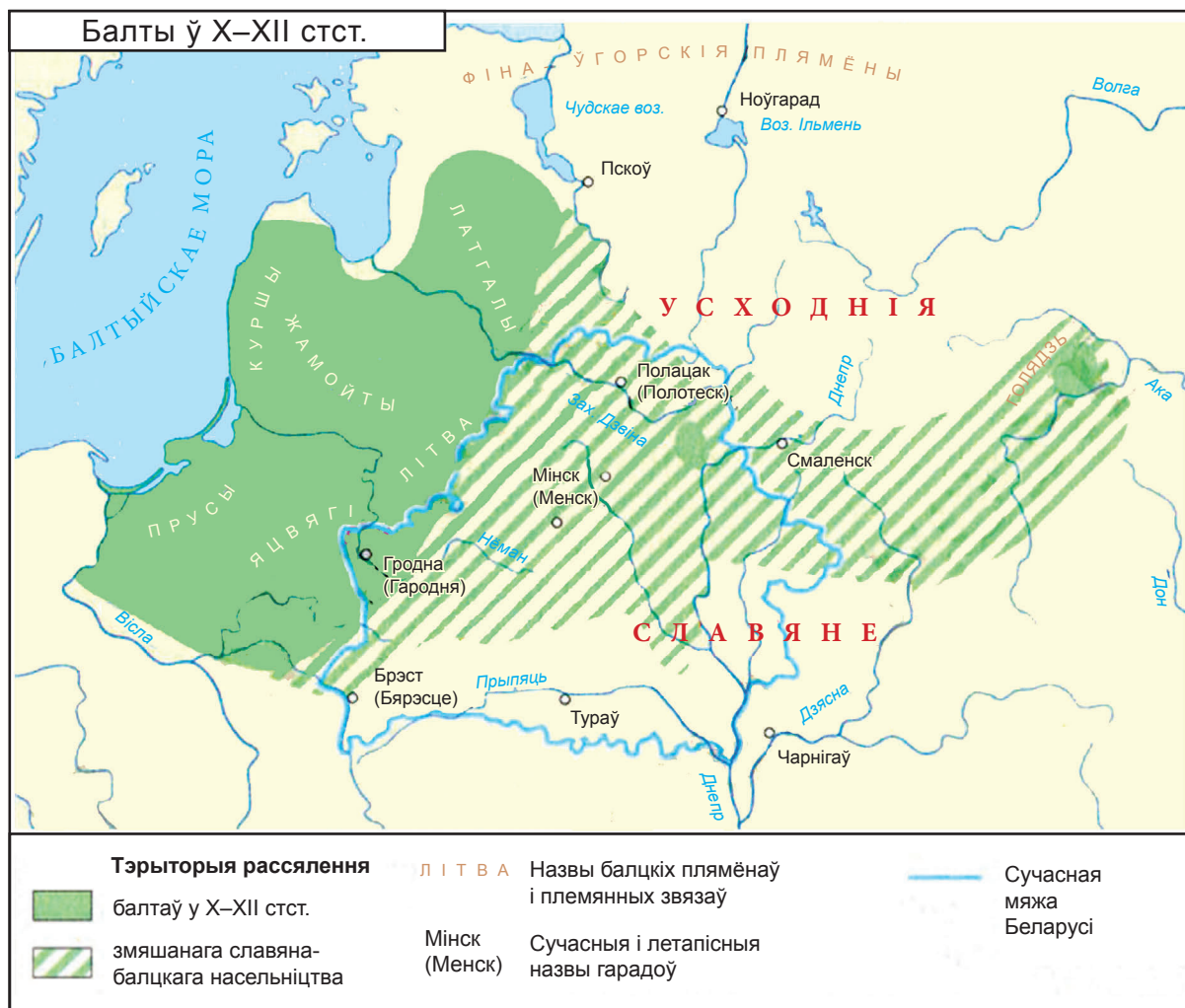
Рэлігія ў розныя перыяды развіцця краіны

Паганства — праваслаўе — двувер'е (гібрыд паганства і праваслаўя) — каталіцызм — юдаізм — пратэстантызм — іслам — уніяцтва — атэізм

<i>Перыяд</i>	<i>Характарыстыка рэлігійных веравызнанняў</i>
960–1397 Полацкае княства	Паганства. Бог Пярун, Дажджбог (бог урадлівага сонца), Ярыла, Велес, Купала — бог дастатку і ўраджаю; Вярба — багіня вясны, хатнія духі — дамавік, лазнік, хлёўнік, духі прыроды — лесавік, палявік. Праваслаўе ўсталявалася ў асноўным у XIII ст. Існавала двувер'е (гібрыд паганства і праваслаўя).
1236–1569 Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ)	Праваслаўе. Паганства. Каталіцызм (з 1387 г.). Юдаізм. Першы кароль Літвы Міндоўг перайшоў з паганства ў праваслаўе, а пасля ў каталіцызм, пры каранаванні ў 1253 г. Князь Вітаўт (1350–1430), пад уплывам дзяржаўных інтарэсаў, хрысціўся тройчы (1382 — католік, 1384 — праваслаўны, 1386 — католік). Юдэі прыйшлі ў Беларусь у XIV–XV стст.
1569–1798 Рэч Паспалітая	Уніяцтва (з 1596 г.). Каталіцызм. Пратэстантызм. Праваслаўе. Юдаізм. Іслам. У 1569 г. у сенаце ВКЛ было толькі двое непратэстантаў. Пратэстантамі былі магнаты Валовічы, Глябовічы, Сапегі, Агінскія, Хадкевічы, Вішнявецкія. З 1658 г. пратэстанты пачалі выціскацца з Рэчы Паспалітай. У 1596 г. была абвешчана Брэсцкая царкоўная унія — Праваслаўная царква пераходзіла пад пратэктарат Папы Рымскага з захаваннем абраднасці набажэнства (уніяцтва). У канцы XVI ст. у Беларусі з'явіліся першыя пасяленцы — татары. У канцы XVIII ст. больш за 75% насельніцтва наведвала ўніяцкія цэрквы і 6,5% — праваслаўныя цэрквы; большасць шляхты-магнатаў была католікамі.
1798–1917 без дзяржаўнасці	Праваслаўе. Каталіцызм. Юдаізм. Іслам. Пасля паўстання 1830 г. уніяцтва на тэрыторыі Беларусі было ліквідавана, а большая частка ўніятаў вымушана была перайсці ў праваслаўе.
1917–1990 БНР, БССР	Атэізм. У Заходняй Беларусі вялася палітыка акаталічвання, ва Усходняй — храмы разбураліся, святарства вынішчалася. Царква разглядалася як класавы вораг. У 1985 г. у БССР засталася 369 праваслаўных цэркваў.
З 1991 Рэспубліка Беларусь	Праваслаўе. Атэізм. Каталіцызм. Пратэстантызм. У краіне цяпер налічваецца 27 веравызнанняў (канфесій ці іх разнавіднасцяў). Праваслаўе ахоплівае 48,3% насельніцтва. 41,1% насельніцтва складаюць атэісты.

Балты і ўсходнія славяне

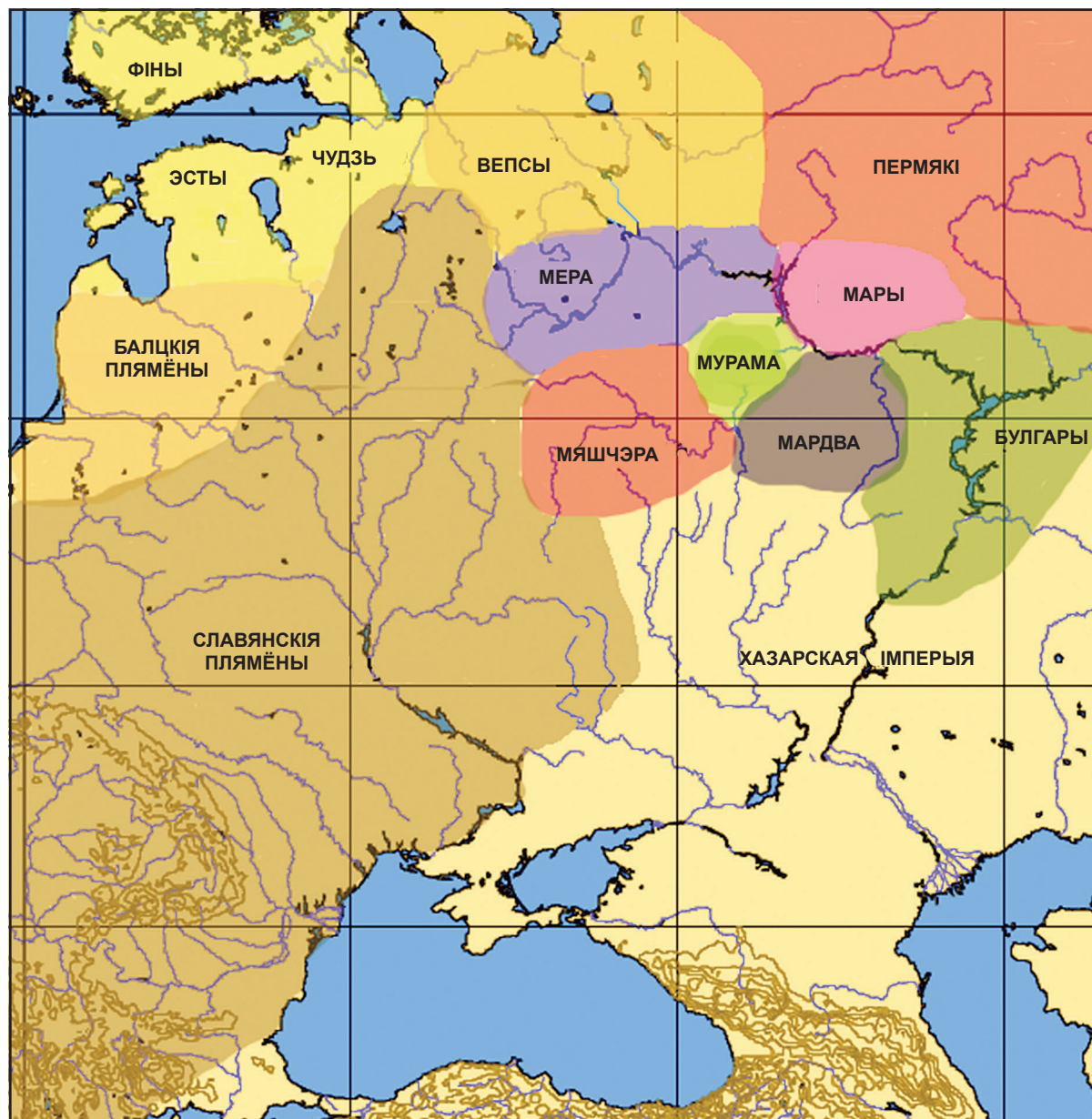
Балцкія плямёны жылі побач з усходнімі славянамі, і відавочна, што плямёны балтаў і славян змешваліся як да, так і пасля ўтварэння Полацкага (960), Тураўскага (980), Пскоўскага (1014) і Смаленскага (1125) княстваў. Беларускі этнас узнік шляхам асіміляцыі балцкіх плямён славянскімі.

Карта В. М. Цемушава ў перакладзе на беларускую мову

Уплыў фіна-ўгорскіх і цюркскіх плямён на славянскі этнас (IX–X стст.)

Мяркуюць, што фіна-ўгорскія плямёны і хазары ў IX–X стст. стрымлівалі рух усходніх славян на поўнач, усход і поўдзень. Славянскія плямёны, якія рушылі на ўсход і поўнач, змешваліся з фіна-ўгорскімі плямёнамі, такімі, як мера, вепсы, мяшчэра, мурама, мары, мардвіны, стаўшых пазней асновай велікаросаў; большасць фіна-ўгорскіх плямёнаў перастала існаваць у XI–XII стст.

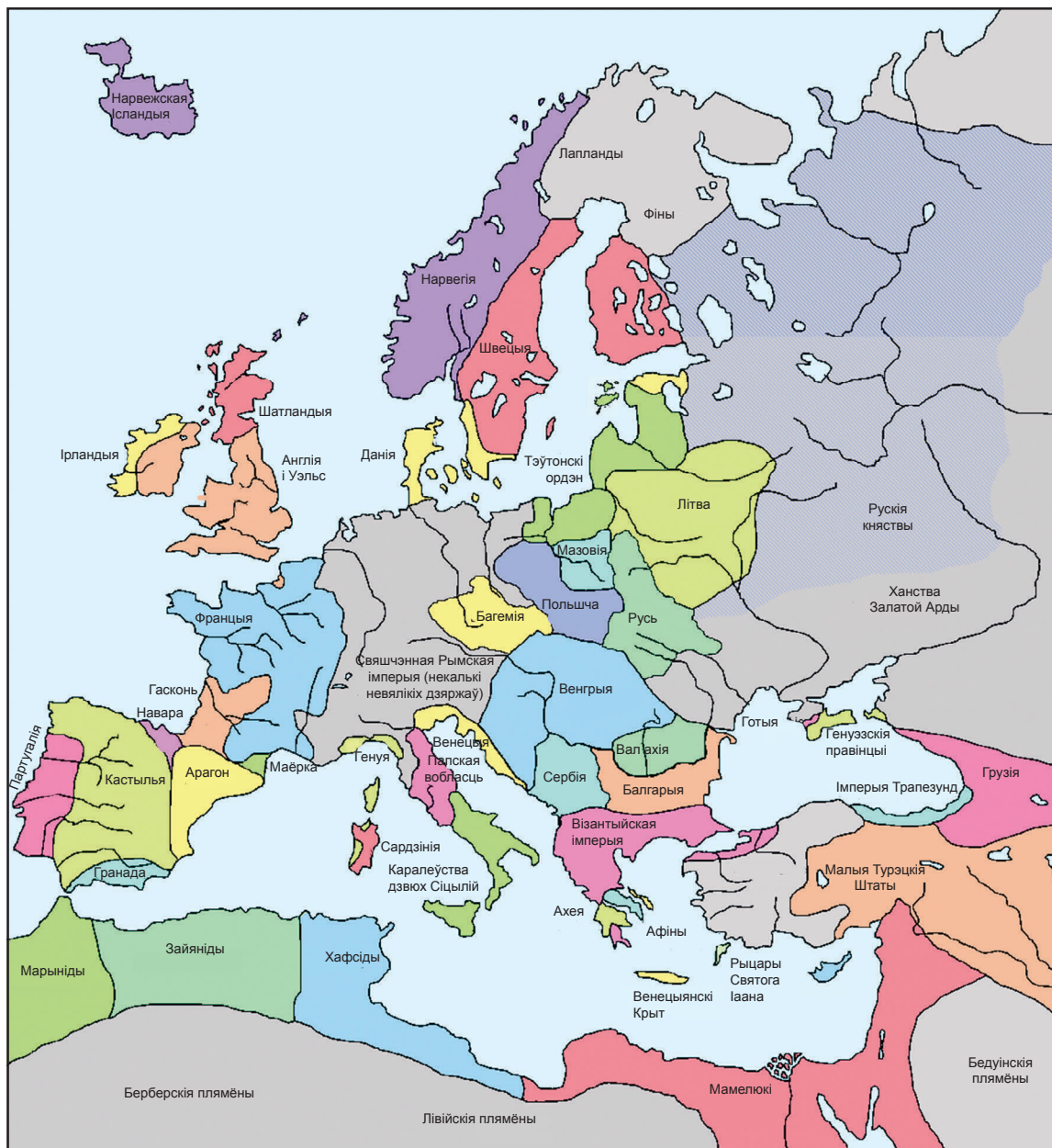

Карта: http://archive.worldhistoria.com/finno-ugrian-impact-on-russian-ethnos_topic20088_page16.html
у перакладзе на беларускую мову

Карта Еўропы ў 1328 г.

У гэты час, часы княжання Гедыміна (1316–1341), беларускія землі былі ў складзе ВКЛ: да Літвы былі далучаны Віцебскае і Пінскае княствы (1320), Мінскае, Свіслацкае і Слуцкае княствы (1326).

У 1328 г. маскоўскі князь Іван Каліта атрымаў ад хана Залатой Арды Мухамеда Узбека ярлык (дазвол) на пасаду вялікага князя Уладзімірскага. Гэты ярлык ён атрымаў у барацьбе з цвярскімі князямі, Міхаілам і Аляксандрам II, забітымі ў Залатой Ардзе (з 1240 г. па 1480 г. княствы Паўночна-Усходняй Русі былі ў васальнай залежнасці ад Залатой Арды).

Карта: Europe in 1328 by Lynn H. Nelson. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Europe_in_1328.png
у перакладзе на беларускую мову

**Беларусь.
Расія.
Мы — розныя...**

❧ Полацкае княства (960) утварылася на два стагоддзі раней за княствы Паўночна-Усходняй Русі (Наўгародская рэспубліка, 1136; Уладзіміра-Суздальскае княства, 1157).

❧ Славяне на тэрыторыі Беларусі змешваліся з балцкімі плямёнамі, у той час як на землях Паўночна-Усходняй Русі славяне змешваліся спачатку з фіна-ўгорскімі плямёнамі, а пазней з цюркскімі народамі.

❧ Беларускія землі не былі пад Залатой Ардою, тады як княствы Паўночна-Усходняй Русі дзвесце сорок гадоў, з 1240 па 1480 г., жылі ў васальнай залежнасці ад Залатой Арды — атрымлівалі ад Залатой Арды права на кіраванне княствамі і плацілі ёй даніну.

Асноўныя моманты гісторыі Беларусі і Расіі

<i>Беларусь</i>	<i>ст.</i>	<i>Расія</i>
862 — першая летапісная згадка пра Полацк	IX	862 — першая летапісная згадка пра Ноўгарад і паселішчы фіна-ўгорскіх плямён: Растоў (меры), Мурам (мурома), Белвозера (весь)
960 — утварэнне Полацкага княства, першай беларускай дзяржавы	X	Міграцыя ўсходніх славян на землі фіна-ўгорскіх плямён (мера, мурама, весь, мардва, мяшчэра)
1044–1101 — росквіт Полацкага княства ў часы князя Усяслава Чарадзея — княства, незалежнага ад Кіева	XI	Асваенне Паўночна-Усходняй Русі ў басейне рэк Акі і Волгі (Суздальская зямля, або Залессе; Мурама-Рязанская зямля)
1162 — Турава-Пінскае княства, заснаванае ў 980 годзе, выйшла з-пад залежнасці ад Кіева	XII	1136 — утварэнне Наўгародскай рэспублікі, 1157 — утварэнне Уладзіміра-Суздальскага княства
6 ліпеня 1253 года — каранаванне ў Наваградку караля Літвы Міндоўга	XIII	1263 — утварэнне Маскоўскага княства, з 1241 г. Паўночна-Усходняя Русь пад Залатой Ардой
1323 — перанос сталіцы ВКЛ з Наваградка ў Вільню; 1362 — разгром татараў у бітве на Сініх Водах, далучэнне Левабярэжнай Украіны да ВКЛ; 1385 — Крэўская унія	XIV	1328 — разгром Масквой і Ардой паўстання ў Цвярскім княстве, 1380 — Кулікоўская бітва (дзе яна адбылася, невядома, аднак Залатая Арда кіравала Маскоўскім царствам яшчэ 100 год)
1410 — разгром тэўтонаў у Грунвальдскай бітве. Росквіт ВКЛ	XV	Захоп Ноўгарада (1478) і Цвярскага княства (1485); 1480 – канец панавання Залатой Арды

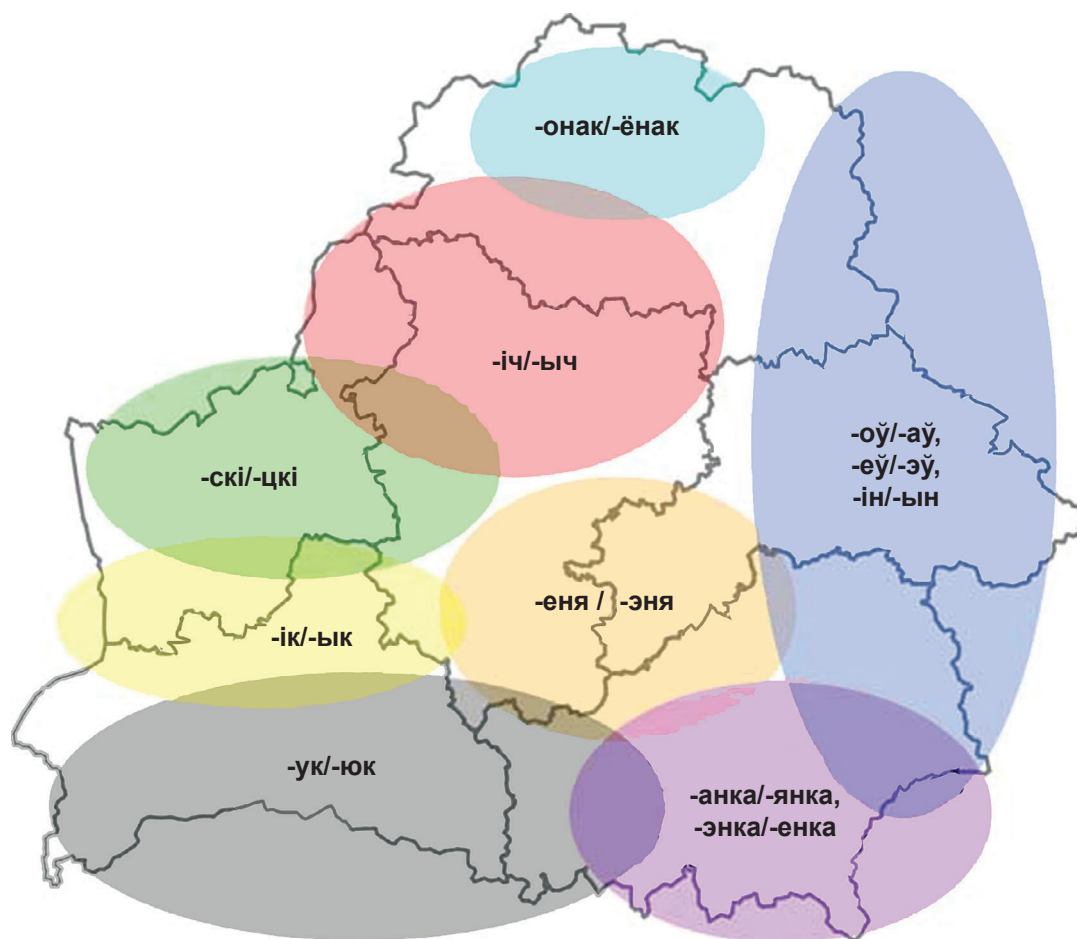
<i>Беларусь</i>	<i>ст.</i>	<i>Расія</i>
1569 — ВКЛ і Каралеўства Польскае ўтварылі садружнасць двух народаў — Рэч Паспалітую	XVI	1547 — утварэнне Маскоўскага царства, Іван IV (Жахлівы) каранаваны на царства (1547–1584). Захоп Разані (1521), Казанскага ханства (1552), Астраханскага ханства (1556), Вялікай Нагайскай Арды (1557), Сібірскага ханства (1582)
1654–1667 — вайна з Масковіяй (з 2,9 мільёна жыхароў на Беларусі пасля вайны засталася 1,4 мільёна); пачатак аслаблення Рэчы Паспалітай	XVII	Далейшая экспансія Маскоўскага царства: Пегая Арда (1619), Левабярэжная Украіна (1667), Прыамур’е (1684), Паўднёвы Урал і Якуція (1689)
1700–1721 — Паўночная вайна забрала кожнага трэцяга жыхара Беларусі, 1798 — Рэч Паспалітая захоплена Расіяй	XVIII	1721 — утварэнне Расійскай імперыі
Пад уладай Расійскай імперыі	XIX	Экспансія Расійскай імперыі: захоп Каўказа (1859–1878) і Сярэдняй Азіі (1854–1885)
Аднаўленне дзяржаўнасці: 25.03.1918 — БНР; 01.01.1919 і 20.07.1920 — ССРБ; 07.02.1919 — ЛітБел; з 30.12.1922 — БССР у складзе СССР. II сусветная вайна забрала 2,2 млн чалавек. 27 ліпеня 1990, 25 жніўня 1991 — Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР, атрыманне ёй статусу канстытуцыйнага закона	XX	1917 — канец Расійскай імперыі і ўтварэнне РСФСР; з 30 снежня 1922 — РСФСР у складзе СССР. Людскія страты Расіі падчас II сусветнай вайны склалі 13 мільёнаў. 25 снежня 1991 — РСФСР афіцыйна стала называцца Расійскай Федэрацыяй

Карта з канчаткамі прозвішчаў, якія пераважаюць у паасобных рэгіёнах сучаснай Беларусі

Паводле С. Мікулевіча («Наша Ніва», 27.04.2013), беларускія прозвішчы на 300 год старэйшыя за расійскія.

Прозвішчы на Беларусі пачалі афармляцца ў XV–XVI стст.

У Расіі прозвішчы ў службовых і гандлёвых людзей і ў сялян сталі з'яўляцца ў XVIII–XIX стст.

Розніца паміж беларуска-ўкраінскай (ўсходнеславянскай) і еўразійскай цывілізацыямі

	<i>Усходнеславянская цывілізацыя</i>	<i>Еўразійская цывілізацыя</i>
Працягласць існавання	каля васьмі стагоддзяў (XIII–XX стст.)	каля пяці стагоддзяў (XV–XX стст.)
Тэрыторыя рассялення	істотна не змянялася	павялічылася ў дзясяткі разоў
Мова*	беларуская і ўкраінская (84% агульнай лексікі)	украінская і руская (62% агульнай лексікі)
Змешванне ўсходніх славян	з балтамі, з сарматамі	з фіна-ўгорскімі і цюркскімі народамі
Суадносіны славян (велька- росы, балгары, беларусы, па- лякі, украінцы) з прадстаўні- камі іншых этнічных груп**	для Беларусі — 30:1 (96,8%:3,2%); для Украіны — 24:1 (96%:4%)	для Расіі — 4,8:1 (82,7%:17,3%)
Суадносіны вернікаў-хрыс- ціян з вернікамі-мусульма- намі***	для Беларусі — 90:1 (а), для Беларусі — 180:1(б); для Украіны — 27:1	для Расіі — 7:1
Прыкметы прыналежнасці да заходняй цывілізацыі****	+	–
Ментальнасць*****	істотна адрозніваецца	

*Мовы Еўропы: відстані між мовамі за словніковым складом (Languages of Europe: distances according to the vocabulary composition).

**Разлікі зроблены на падставе вынікаў перапісу насельніцтва: Беларусь (2009), Расія (2010), Украіна (2001).

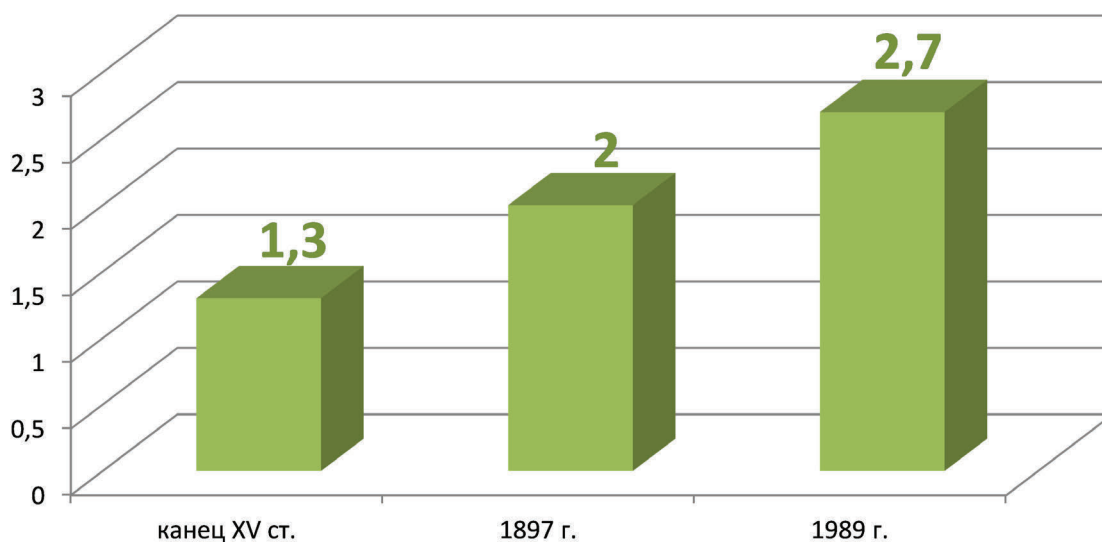
***Разлікі зроблены на падставе наступнай інфармацыі: для Беларусі — (а) Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. International Religious Freedom Report 2010. Belarus. U.S. Department of State; (б) Республика Беларусь в зеркале социологии. Сборник материалов социологических исследований за 2011 год. — Минск: Бизнесофсет, 2012, с. 44; для Украіны — «РЕЛІГІЯ І ВЛАДА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН». Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку» (2010). http://www.razumkov.org.ua/upload/prz_2011_Rlg_sml.pdf; для Расіі — Атлас религий и национальностей России (2012). Данные социологического исследования: <http://ru.wikipedia.org/wiki>; исследовательская служба «Среда», www.sreda.org.

**** Куплевич В. Цывілізацыя Еўропы. Ч. 5, 2013, <http://belarus.kulichki.net>.

***** Згерскі А. Што бадзець Расію або культывацыя рэсентыменту. «КУЛЬТУРА, НАЦЫЯ», 2014, № 8, с. 16–35; Эва М. Томпсан. Песняры імперыі: Расійская літаратура і каланіялізм (пер. з англ.). Мінск: Медысонт, 2009. 382 с.

Дынаміка суадносінаў беларусаў і ўкраінцаў да вялікаросаў у XV–XX стст.

Разглядаючы дынаміку колькасных суадносінаў беларусаў і ўкраінцаў з вялікаросамі, можна заўважыць, што прырост колькасці вялікаросаў за апошнія 500 гадоў адбываўся прыблізна ў два разы хутчэй, чым прырост колькасці беларусаў і ўкраінцаў, разам узятых. У канцы XV ст., у 1897 г. і ў 1989 г. суадносіны вялікаросаў да беларусаў і ўкраінцаў былі $1,3:1 > 2:1 > 2,7:1$ адпаведна.

	Пераніс 1897: усё насельніцтва Расіі, 125,6 млн	Пераніс 1989: усё насельніцтва СССР, 285,7 млн
Рускія, млн (%)	55,7 (44,3%)	147,4 (51,4%)
Украінцы, млн (%)	22,4 (17,8%)	44,2 (15,5%)
Беларусы, млн (%)	5,9 (4,7%)	10,0 (3,5%)
Беларусы + украінцы, млн (%)	28,3 (22,5%)	54,2 (19,0%)
Суадносіны вялікаросаў з беларусамі і ўкраінцамі	2:1	2,7:1

Полацкае княства — першая беларуская дзяржава (960–1397)

Полацкае княства змагалася за першынство з Кіевам і Ноўгарадам і было незалежным ад іх. 31 князь княжыў у Полацкім княстве.

Карта: Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = *The History of the Belarusian Nation and State* / выд. 2-е, дап.; М. Біч, Р. Гарэцкі, У. Конан і інш.; рэдкал.: У. Арлоў і інш.; пер. на англ. А. Бурсаў. — Мн.: ИП Зміцер Колас, 2005. — С. 353.

Час росквіту Полацка прыпадае на час княжання Брачыслава Ізяславіча (1003–1044) і Усяслава Брачыславіча Чарадзея (1044–1101)

«Аповесць мінулых гадоў»
(фрагмент з «Радзівілаўскай хронікі»)

Полацк

Назва горада пайшла ад ракі Палаты. У скандынаўскіх сагах горад згадваецца пад назвай Палтэск'я.

Полацк упершыню згадваецца ў старажытнай хроніцы «Аповесць мінулых гадоў» у 862 годзе.

У IX–XIII стст. Полацк быў цэнтрам Полацкага княства; назвы Полацк і Полацкая зямля выкарыстоўваліся тады як сінонімы.

У нізоўях Дзвіны, дзе існавалі заснаваныя князем Брачыславам Ізяславічам гарады-крэпасці Герцыке і Кукенойс, жыло падуладнае Полацку балцкае насельніцтва.

Пячатка Полацкага княства
(пячатка князя Ізяслава, 986–1001)

Палата ўпадае ў Дзвіну. Адсюль карані Беларусі

Сучасны выгляд полацкага гарадзішча (фота І. Елісеева, 2006)

Спіс полацкіх князёў

Рагвалод (960-я – 978)
(978–980 намеснік кіеўскага князя)

Ізяслаў Уладзіміравіч
(985–1001)

Усяслаў
(1001–1003)

Брачыслаў
(1003–1044)

Усяслаў II Чарадзеі
(1044 – лета 1068)

Мсціслаў кіеўскі
(лета 1068 – 1069)

Святаполк кіеўскі
(1069–1070)

Усяслаў II Чарадзеі
(1070–1101)

Рагвалод
(1101 – пачатак 1128)

Давыд
(пачатак 1128 – сярэдзіна 1128)

Рагвалод III
(сярэдзіна 1128 – лета 1129)

Ізяслаў кіеўскі
(лета 1129 – 1132),
пасля высылкі полацкіх
князёў у Візантыю

Васіль II
(1132–1144)

Рагвалод III
(1144–1151)

Расціслаў Глебавіч
(1151–1159)

Рагвалод III
(1159–1162)

Усяслаў
(1162–1167)

Валадар I
(1167–1167)

Усяслаў
(1167–1181)

Брачыслаў II
(1181–1186)

Валадар II
(1186–1216)

Васіль III Брачыславіч
(1216–1220)

Святаслаў, князь смаленскі
(1222–1232)

Брачыслаў III
(1232–1256)

Таўцівіл Добры
(1256–1263)

Канстанцін Бязрукі
(1263–1264),

атрымаў полацкую пасадку
з падтрымкі Траняты
пасля забойства Таўцівіла

Гердзень
(1263–1267)

Ізяслаў
(1267–1270-я)

Канстанцін Бязрукі
(1270-я – 1280-я)

Вярхоўная ўлада ў Полацку перайшла
да полацкіх епіскапаў (1300)

Васіль IV Воін
(1310–1336)

Нарымонт-Глеб
(1336–1348)

Андрэй Альгердавіч
(1348–1377),

старэйшы з 12 сыноў Альгерда

Скіргайла
(1377–1382)

Андрэй Альгердавіч
(1382–1387)

Скіргайла
(1387–1397)

За больш чым чатыры вякі, з 960 па 1397 г., 31 князь княжыў у Полацку.
У 1256 г. у Полацку пачаў кіраваць першы літоўскі князь, Таўцівіл.

Беларусь у XI–XIV стст.

На тэрыторыі сучаснай Беларусі ў XI–XIV стст. існавалі:

Полацкае княства (960–1397), Тураўскае княства (з 980 г.), Гарадзенскае княства (1127–1270), Навагродскае княства (з 1235 г.).

Карта: Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы... – С. 356.

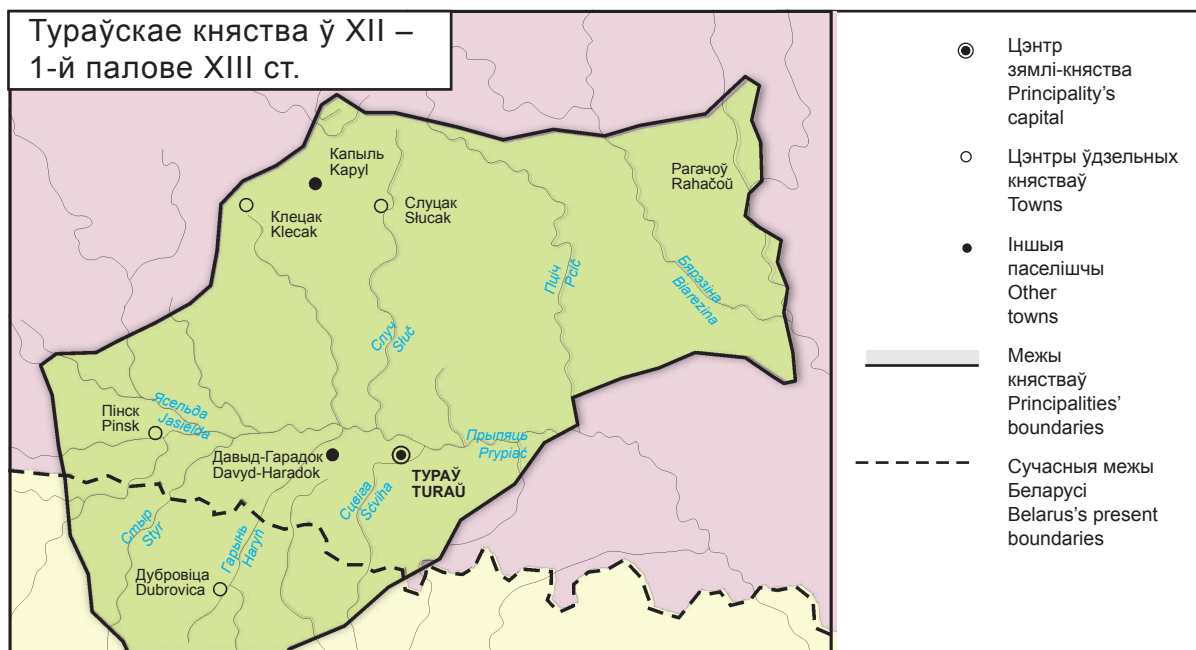
Полацк, за выключэннем некалькіх гадоў, быў незалежным ад Кіева.

Полацкае княства (960 г.) утварылася на некалькі стагоддзяў раней, чым княствы Паўночна-Усходняй Русі (Наўгарадская рэспубліка, 1136; Уладзіміра-Суздальскае княства, 1157; Маскоўскае ўдзельнае княства, 1263).

Кіеў быў захоплены мангола-татарамі ў 1240 г. Мангола-татары прайшліся толькі па паўднёвай частцы сучаснай Беларусі і ніколі тут не панавалі. Маскоўскія князі атрымлівалі ярлык на княжанне ад Залатой Арды і плацілі ёй даніну з 1240 па 1480 г.

Тураўскае княства — другое найбольш старажытнае княства на тэрыторыі Беларусі

Тураўскае княства ўтворана ў 980 г. У 1162 г. Тураў пазбавіўся ад апекі кіеўскіх князёў. Найбуйнейшымі гарадамі Тураўскага княства былі Тураў, Пінск, Клецк і Слуцк.

Карта: Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы... – С. 355.

Знакамітыя людзі полацкага перыяду беларускай дзяржаўнасці (960–1236)

Князь Рагвалод — першы полацкі князь

Гады жыцця — 920–980

Гады княжання — 945–980

У другой палове X ст. у Полацку кіраваў незалежны ад Кіева і Ноўгарада князь Рагвалод.

У часы Рагвалода пачала існаванне першая беларуская дзяржава — Полацкае княства (з 960 г.)

У 980 г. Рагвалод і яго сям'я, за выключэннем дачкі Рагнеды, былі знішчаны кіеўскім князем Уладзімірам.

Княгіня Рагнеда прымусова стала жонкай кіеўскага князя.

*Князь Рагвалод.
Малюнак Яўгена Куліка*

Княгіня Рагнеда

Дачка полацкага князя Рагвалода, жонка вялікага князя кіеўскага Уладзіміра (Хрысціцеля).

Маці князёў:

Ізяслава Уладзіміравіча (полацкі князь з 988 па 1001),

Яраслава Мудрага (вялікі князь кіеўскі з 1019 па 1054, найбольш слаўны князь Кіеўскай Русі), Усевалада (князь уладзіміра-валынскі),

Мсціслава (князь чарнігаўскі і цьмутараканскі), а таксама князёвен: Прадславы (узяла шлюб з чэшскім князем Баляславам)

і Праміславы (выйшла замуж за прынца ўгорскага Ласла Сара Лысага).

*Рагнеда з сынам Ізяславам.
Малюнак Міколы Купавы*

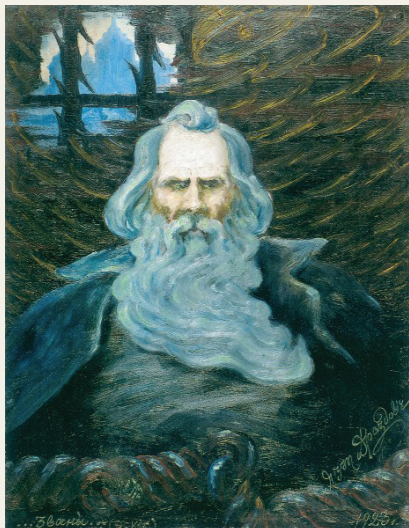
Рагнеда і Ізяслаў

Ізяслаў Уладзіміравіч (979–1001), князь полацкі (986–1001), унук Рагвалода, сын Рагнеды Рагвалодаўны і Уладзіміра Святаславіча.

Ізяслаў абраны полацкім князем у 986 г. Відавочна, што Рагнеда ў першыя гады апекавалася маладым князем.

У 1001 г., насуперак кіеўскай традыцыі, пасля смерці Ізяслава сталец у Полацку заняў не іншы Уладзіміраў сын, а сын Ізяслава — Усяслаў. У Полацку аднавілася самастойная княжацкая дынастыя, і Полацк выпаў з палітычнай сістэмы Кіеўскай дзяржавы.

Пачынаючы з Ізяслава, усе нашчадкі Рагвалода нязменна называлі сябе Рагвалодавічамі, а не Рурыкавічамі, як астатнія «рускія» князі.

Усяслаў Чарадзеі.
Малюнак Язэпа Драздовіча

Усяслаў Чарадзеі

Усяслаў Чарадзеі (1018–1101), праўнук Рагвалода і ўнук Уладзіміра, вялікага князя кіеўскага.

Вялікі князь кіеўскі (1067–1068).

Пры яго княжанні (1044–1101) Полацкая дзяржава дасягнула найбольшага росквіту.

Усяслаў будаваў і ўмацоўваў не толькі сваю сталіцу, але і іншыя гарады Полацкай зямлі: Браслаў, Друцк, Заслаўе, Лагойск, Копысь, Оршу, Менск.

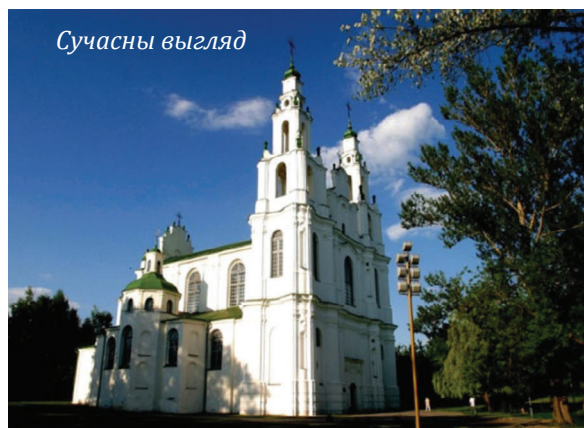
Помнік Усяславу
Чарадзею ў Полацку.
Скульптары Прохараў,
Мінкевіч, Ігнацьеў,
архітэктар Сакалоў

Усяслаў Чарадзеі і Сафійскі сабор

Князь Усяслаў пабудаваў Сафійскі сабор у Полацку (1044–1066), каб паказаць роўнасць Полацка з Кіевам і Ноўгарадам, дзе саборы ў гонар Сафіі былі пабудаваныя раней. Будавалі мясцовыя і візантыйскія дойліды: Давыд, Мікула, Таўма, Капес, Пётр і Ворыш. У 1067 г. Усяслаў Чарадзеі захапіў Ноўгарад і вывез зноў ды іншыя царкоўныя рэчы з Наўгародскага Сафійскага сабора ў Полацкі Сафійскі сабор. Сафійскі сабор у XI–XVIII стст. шмат разоў перабудоўваўся. На працягу 1596–1654 і 1668–1839 гг. Сафійскі сабор быў кафедральным саборам грэка-каталіцкай (уніяцкай) царквы. У 1839 г. епіскап Іосіф Сямашка скасаваў Беларускаю грэка-каталіцкую царкву і далучыў яе да Рускай праваслаўнай царквы.

Макет сабора XI ст.

Сучасны выгляд

Еўфрасіння Полацкая.
Малюнак Міколы Купавы

Еўфрасіння Полацкая

Еўфрасіння Полацкая, Прадслава (1104–1173), дачка князя Святаслава, унучка слаўтага Усяслава Чарадзея. Заснавала Спаскі і Багародзіцкі манастыры. Пры манастырах былі школы, дзе дзеці вучыліся чытанню, пісьму, «цыфры», царкоўным спевам і нотнай грамаце.

Пабудова еўфрасіннеўскай царквы.
Малюнак Міколы Купавы

Еўфрасіннеўскі крыж

Крыж на заказ Еўфрасінні зрабіў полацкі майстар-ювелір Лазар Богша ў 1161 г. Надпіс на ім з'яўляецца каштоўным помнікам нашага пісьменства. Там ёсць такія словы: «І хай не выносяць яго з манастыра ніколі, і не прадаюць, не аддаюць. Калі ж не паслухаецца хто і вынесе з манастыра, хай не дапаможа яму святы крыж ні ў жыцці гэтым, ні ў будучым, хай пракляты будзе ён святой жыватворнаю Троіцаю ды святымі аймамі... і хай напаткае яго доля Іуды, які прадаў Хрыста. Хто ж насмеліцца ўчыніць такое... валадар, або князь, або епіскап ці ігумення, або іншы які чалавек, хай будзе на ім гэты праклён. Еўфрасіння ж, раба Хрыстова, што справіла гэты крыж, здабудзе вечнае жыццё з усімі святымі...»

Крыж згублены падчас Другой сусветнай вайны. У 1997 г. брэсцкі ювелір М. Кузьміч вырабіў копію крыжа. Аснова з кіпарыснага дрэва. Вышыня — 52 см, даўжыня верхняе папярэчкі — 14, ніжняе — 21, таўшчыня — 2,5 см. Зверху і знізу дрэва закрывала 21 залатая пласцінка з каштоўнымі камянямі, арнаментамі і 20 эмалевымі абразкамі.

Полацкае княства ў XIII ст.

У пачатку XIII ст. асноўная небяспека для Полацкай зямлі сыходзіла ад нямецкіх рыцараў-крыжакоў, якія захапілі падкантрольныя Полацку гарады Кукенойс (1208) і Герсіку (1209). З 1222 па 1232 г. Полацкае княства жыло пад уладай смаленскага князя.

Улада князёў на Полацкіх землях слабела. У такіх абставінах палачане пачалі шукаць саюз з Ноўгарадам і землямі Верхняга Панямоння, сталіцай якіх быў Наваградак.

У 1239 г. Параскева, дачка полацка-віцебскага князя Брачыслава, стала жонкай наўгародскага князя Аляксандра Неўскага.

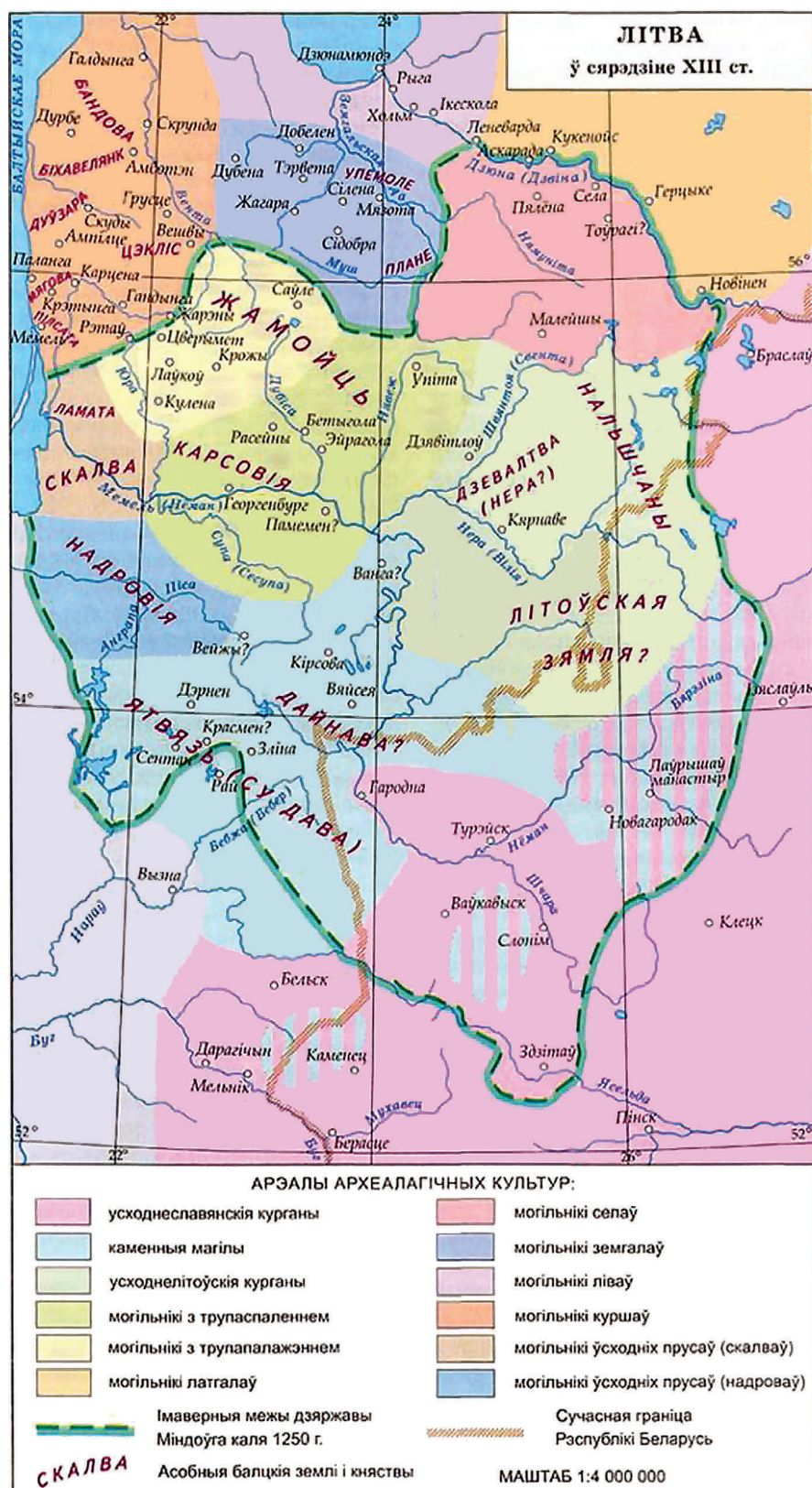
У сярэдзіне XIII ст. усходнія славяне, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі, трапілі пад уладу Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). У 1256 г. у Полацку ўпершыню пачаў княжыць літоўскі князь Таўцівіл.

Плошча Полацкага княства ў той час складала 29 тыс. кв. км.

Літва ў XIII ст.

У пачатку XIII ст. на літоўскіх землях не было моцнай улады.

У 1260 г. у Літве налічвалася каля 400 000 жыхароў, з іх 2/3 мелі, магчыма, балцкае паходжанне. Плошча Літвы складала каля 90 000 кв. км.

Карта В. Л. Насевіча

Міндоўг, кароль Літвы

Заснавальнікам Літоўскага княства быў князь Міндоўг. Ён, як першы і апошні кароль Літвы, каранаваўся ў Наваградку ў 1253 г.

*Каранаванне Міндоўга
ў Наваградку*

Магчыма, што Міндоўг прыйшоў у Наваградак са сваёй сілай, але больш верагодна, што ён быў запрошаны на княжанне жыхарамі Наваградка. Наваградак стаў сталіцай Літоўскага княства.

Міндоўг прыняў праваслаўе ў 1246 г., каталіцтва — у 1251 г., а ў 1261 г. вярнуўся да паганства.

Міндоўг распачаў аб'яднанне Літвы і далучэнне да яе ўсходніх земляў. У сярэдзіне XIII ст. Літве пагражалі крыжакі Нямецкага (Тэўтонскага) ордэна на захадзе і манголы Залатой Арды на ўсходзе.

Плошча Літвы на той час складала каля 120 000 кв. км, з іх асноўная частка Літвы — 45 тыс. кв. км, Жамойць — 27 тыс. кв. км, Наваградак (разам з Ваўкавыскам, Гародняй і Слонімам) — 23 тыс. кв. км. Яшчэ каля 26 тыс. кв. км была неаднароднай тэрыторыяй, дзе адначасова жылі балты і славяне.

*Міндоўг.
Малюнак Міколы Купавы*

Станаўленне Вялікага Княства Літоўскага

Пры князю Гедзіміне (правіў з 1316 па 1341) плошча ВКЛ вырасла да 310 000 кв. км, пры князю Альгердзе (1345–1377) — да 630 000 кв. км, пры князю Вітаўце (1392–1430) — да 690 000 кв. км. Пры князю Гедзіміне 55% тэрыторыі ВКЛ складалі беларускія землі.

Гедзімін
(1275–1341)

Гедзімін

У 1307 г. князь Віцень ліквідаваў пагрозу захопу Полацка крыжакамі, у выніку чаго Полацкая зямля канчаткова была далучана да ВКЛ.

Наступны князь ВКЛ, Гедзімін, княжыў з 1316 па 1341 г. Ажаніў сына Альгерда з Марыяй, адзінай дачкой віцебскага князя Яраслава, пасля смерці якога далучыў Віцебск з княствам да ВКЛ (1320).

У 1320–1330 гг. да ВКЛ далучаны Мінская і Турава-Пінская землі, а таксама рэшткі Берасцейскай зямлі. Такім чынам, большая частка сучаснай Беларусі ўвайшла ў склад славяна-балцкай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага.

У 1323 г. Гедзімін перанёс сталіцу ВКЛ з Наваградка ў Вільню. Пачынаючы ад княжання Гедзіміна, дзяржаўнай мовай у ВКЛ была старабеларуская мова.

Альгерд

Тэрыторыя ВКЛ істотна пашырылася ў часы княжання Альгерда (1345–1377), вялікага князя літоўскага, князя віцебскага.

Пасля бітвы пад Сінімі Водамі ў 1362 г. уся тэрыторыя сучаснай Левабярэжнай Украіны была вызвалена ад манголаў і далучана да ВКЛ.

Пры Альгердзе ў ВКЛ увайшлі Чарнігава-Северскія, Валынскія, Пераяслаўскія землі, Смаленскае княства, тэрыторыі ў басейнах Днястра, Буга, Дняпра.

Пасля вайны з Масковіяй у 1368–1372 гг. да ВКЛ былі далучаны значныя раёны на паўночным усходзе да Мажайска і Каломны.

Альгерд (1295–1377). Малюнак Міколы Кунавы

*Вітаўт (1350–1430).
Малюнак Міколы Купавы*

Вітаўт Вялікі і Грунвальд

Вітаўт Вялікі (у каталіцтве Віганд і Аляксандр, у праваслаўі Аляксандр) — вялікі князь літоўскі (княжыў з 1392 па 1430 г.), князь гарадзенскі і трокскі. Адзін з найвыдатнейшых гаспадароў ВКЛ. Пры Вітаўце, паводле Крэўскай уніі, ВКЛ існавала як незалежная ад польскага караля дзяржава.

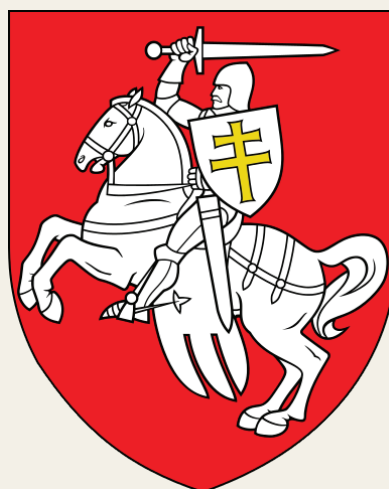
У час Грунвальдскай бітвы (1410) узначальваў літоўскія войскі, якія былі асноўнай сілай у разгроме крыжакоў (харугвы Полацкая, Віцебская, Гарадзенская, Пінская, Ваўкавыская, Лідская, Новагародская, Смаленская, Слоніўская, Старадубская, Кіеўская, Амсціслаўская і інш.). З 40 харугваў ВКЛ 25 былі з гарадоў і мястэчкаў сучаснай Беларусі.

Перамога пры Грунвальдзе надоўга ліквідавала пагрозы з боку Тэўтонскага ордэна.

Вялікае Княства Літоўскае — агульная спадчына беларускага і літоўскага народаў

*Сучасны герб Літвы
«Віціс»*

*Герб Беларусі «Пагоня»
(1991–1995)*

ВКЛ — аб'яднаўца ўсходніх славян у XIII–XV стст.

У 1420 г. тэрыторыю ВКЛ складалі: беларускія землі — 30%, украінскія — 33%, частка зямель Паўночна-Усходняй Русі — 23%, літоўскія — 10%, Падляшша — 1,8%.

ВЯЛІКАЕ КНЯЗТВА ЛІТОВСКАЕ ў 1345–1430 гг.

Вялікія князі ВКЛ

<i>Гады жыцця</i>	<i>Імя князя</i>	<i>Гады княжання</i>
(?)–1263	Міндоўг	Сяр. 1230-х – 1263
?–1264	Транята	1263–1264 (?)
1223(?)–1268	Войшалк, Міндоўгаў сын	1264–1267
?–1270	Шварн (Сварамір), сын Данілы Раманавіча	1267–1270
1225(?)–1282	Трайдзень	1270–1282
?–1285	Даўмонт	1282–1285
1240?–1291	Будзікід	1285–1291
1240?–1295	Будзівід	1291–1295
1260(?)–1316	Віцень	1295–1316
1275–1341	Гедзімін	1316–1341
1308(?)–1366	Яўнут (Іван), Гедзімінаў сын	1341–1345
1296–1377	Альгерд (Аляксандр), Гедзімінаў сын	1345–1377
1348–1434	Ягайла (Уладзіслаў), Альгердаў сын	1377–1381, 1382–1392
1302(?)–1382	Кейстут, Гедзімінаў сын	1381–1382
1350–1430	Вітаўт (Аляксандр), Кейстутаў сын	1392–1430
1370–1452	Свідрыгайла, Альгердаў сын	1430–1432
1365(?)–1440	Жыгімонт I, Кейстутаў сын	1432–1440
1427–1492	Казімір (Андрэй), Ягайлаў сын	1440–1492
1461–1506	Аляксандр, Казіміраў сын	1492–1506
1467–1548	Жыгімонт II (Стары), Казіміраў сын	1506–1548
1520–1572	Жыгімонт III (Аўгуст)	1548–1572

ВКЛ да Люблінскай уніі 1569 г.

Першая палова XVI ст. была запоўненая войнамі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Масковіяй (1500–1503, 1506–1508, 1512–1522, 1534–1537). З аднаго і другога боку былі і перамогі, і паразы. Абарона ад пагрозаў Масковіі была галоўнай прычынай заключэння пагаднення ВКЛ з Каралеўствам Польскім аб утварэнні Рэчы Паспалітай (Люблін, 1569).

Карта: Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы... – С. 358.

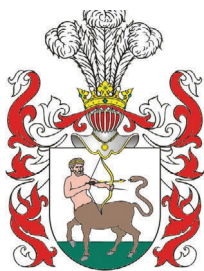
Шляхта

Напярэдадні Люблінскай уніі 1569 г., утварэння федэрацыі ВКЛ і Польшчы, у Беларусі пражывала 1,8 мільёна жыхароў, якія паводле свайго сацыяльна-эканамічнага становішча адносяліся да чатырох саслоўяў (станаў): шляхты, сялян, мяшчан, духавенства.

Шляхта — прывілеяванае саслоўе на тэрыторыі сучасных Беларусі, Польшчы, Украіны, Літвы, Чэхіі ў XIII–XX стст. Ёсць два азначэнні слова шляхта: «людзі бою, ваякі, ваяры» і «род, паходжанне, парода». Слова «шляхта» паходзіць ад нямецкага *schlagen* — біць, а нямецкае слова *Schlacht* значыць «бітва».

Ад Люблінскай уніі 1569 г. шляхецтва надаваў Сойм Рэчы Паспалітай (набілітацыя). Шляхецкія саслоўныя правы роду пераходзілі нашчадкам-мужчынам ды іхным нашчадкам у мужчынскім родзе, а таксама дочкам (але не іх дзецям, бо гэта быў ужо іншы род). Вядомыя князі, ваяводы, кашталяны, гетманы, канцлеры — Радзівілы, Сапегі, Глябовічы, Хадкевічы, Пацы, Вішнявецкія, Агінскія, Астрожскія, Кішкі, Завішы, Тышкевічы, Валовічы, Гальшанскія.

У XVI ст. 80% феадалаў на Беларусі былі беларускага этнічнага паходжання, 19% — літоўскага, 1% — іншага. Усяго налічваецца каля 5 тысячаў гербаў польскай, беларускай, літоўскай і ўкраінскай шляхты ў Рэчы Паспалітай.

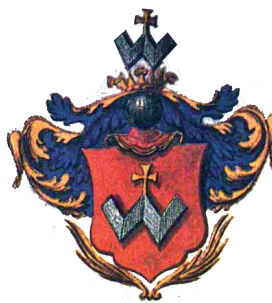

HIPOCENTAUR

Герб Гальшанскіх

Герб «Калюмны»

Герб «Сыракомля»

Герб «Прыяцель»

У Беларусі ў канцы XIX ст. шляхты было 10–12%, тады як удзельная вага дваранства Расіі, Прусіі, Аўстрыі ў XVIII–XIX стст. складала каля 1% насельніцтва. Пасля паўстання 1831 г. ад усіх дваранаў-шляхты патрабавалі ў якасці доказаў шляхецтва толькі арыгінальныя дакументы. У 1857 г. шляхцічамі былі 6% насельніцтва Віленскай губерні, 4,7% — Гродзенскай, 3,8% — Віцебскай, 4,2% — Магілёўскай, 6% — Мінскай; ва ўсіх 5 губернях налічвалася каля 220 000 чалавек шляхты. Лічыцца, што ў Беларусі сёння больш за 1 мільён чалавек маюць шляхецкія і дваранскія карані.

Шляхта і мова

Да XVI ст. уся шляхта дзяржавы, у тым ліку вялікія князі літоўскія, карысталася беларускай мовай — як дзяржаўнай, а нярэдка і ў побыце. З XVI ст. у асяроддзе магнатаў паступова ўваходзіць польская мова, асабліва пасля Люблінскай уніі 1569 г., калі ўтварылася федэратыўная Рэч Паспалітая.

Шляхта і рэлігія

Беларускія і літоўскія баяры на Беларусі ў XIV ст. у асноўным былі праваслаўныя. Пасля хрышчэння язычнікаў-літоўцаў у 1387 г. паступова даміноўныя пазіцыі на Беларусі займае каталіцкая царква, перадусім у шляхецкім асяроддзі. У XIV ст. значная частка беларускай шляхты як з католікаў (на чале з Радзівіламі), так і з праваслаўных (на чале з Сапегамі), падчас Рэфармацыі прымае кальвінізм і далучаецца да іншых пратэстанцкіх плыняў, але ў апошняй чвэрці XVI і на пачатку XVII ст. пад уплывам Контррэфармацыі пераходзіць у каталіцызм. Да канца XVIII ст. і далучэння Беларусі да Расіі амаль уся шляхта Беларусі была ўжо каталіцкай, прычым пераважна лацінскага, а не грэцка-каталіцкага абраду, у адрозненне ад астатняга насельніцтва Беларусі, якое амаль на 70% прытрымлівалася менавіта грэцка-каталіцкага абраду.

*З кнігі «Мужчынскі касцюм на Беларусі»
В. М. Бялявіна, Л. В. Ракава*

*Каралеўскі касцюм з жупаном і дэліяй сярэдзіны XV ст.
«Кароль польскі і вялікі князь літоўскі Казімір IV з
жонкай сярод бернардзінцаў». Невядомы мастак.
XVII ст.*

*Шляхецкі касцюм з жупаном і фераззю.
Партрэт Андрэя Казіміра Завішы,
вялікага пісара ВКЛ, старасты
мінскага, чачэрскага, 1676*

Этнасы ў ВКЛ

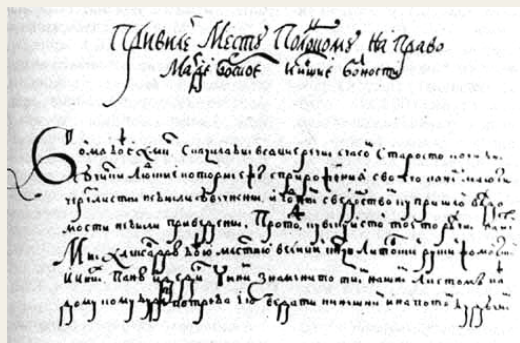
На тэрыторыі ВКЛ побач з продкамі беларусаў пражывалі ў XIII ст. — аўкштайты, валыняне, жамойты, латыголы, северяне, яцвягі, у XIV ст. — габрэі, татары-воіны (татары-перасяленцы ў канцы XVI ст.) і інш. На культуру нашых продкаў пэўны ўплыў аказвала як культура гэтых этнасаў, так і культура продкаў украінцаў, далучаных да ВКЛ пасля перамогі над татарамі ў другой палове XIV ст.

Уплыў культуры палякаў і маскоўцаў у XIV–XV стст. быў нязначным.

Вялікае Княства Літоўскае было пераважна хрысціянскай краінай (праваслаўе, каталіцтва, пратэстантызм, з 1596 г. уніяцтва, існавалі таксама іўдзейскае і мусульманскае веравызнанні).

У 1618 г. у Рэчы Паспалітай, рэспубліцы двух народаў, на тэрыторыі ў 1 млн кв. км пражывала 12 млн жыхароў, з іх: палякаў — 4,5 млн, украінцаў — 3,5 млн, беларусаў — 1,5 млн, літоўцаў — 0,75 млн, прусаў — 0,75 млн, габрэяў — 0,5 млн, лівонцаў — 0,5 млн.

Плошча ВКЛ у гэты час складала каля 380 тыс. кв. км.

Фрагмент прывілею Полацку
на магдэбургскае права

Магдэбургскае права

Магдэбургскае права* — гэта шэраг законаў, якія са згоды мясцовай улады рэгулявалі аўтаномную дзейнасць гарадоў і вёсак і спрыялі іх развіццю ў цэнтральнай Еўропе.

Магдэбургскае права атрымалі Вільня (1387), Бярэсце (1390), Гародня (1391), Слуцк (1441), Полацк (1498), Мінск (1499), Браслаў (1500), Навагрудак (1511), Магілёў (1577), Пінск (1581), Нясвіж (1581), Віцебск (1597), Друя (1618), Орша (1620) і інш.

У XVI–XVII стст. у Беларусі пражывала 1,8 млн. жыхароў, налічвалася 350 гарадскіх пасяленняў з колькасцю жыхароў ад 1,5 да 3 тыс. Больш населенымі былі Полацк, Магілёў, Віцебск, Брэст, Пінск, Слуцк (звыш 10 тыс.), Мінск, Орша, Гродна (ад 5 да 10 тыс.).

На тэрыторыі сучаснай Расіі не было гарадоў, якія жылі ў адпаведнасці з законамi магдэбургскага права.

* Назва дадзена паводле законаў, што дзейнічалі ў XII ст. у германскім горадзе Магдэбургу, Рымскай імперыі (962–1806).

Першая кніга па-беларуску была надрукаваная ў 1517 г.

Францыск Скарына (1490, Полацк – каля 1551, магчыма, Прага) — беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, асветнік-гуманіст, пісьменнік, прадпрымальнік, вучоны-медык.

Першай друкаванай ўсходнеславянскай кнігай, выдадзенай Францішкам Скарынам у 1517–1519 гг. у Празе ў беларускай рэдакцыі царкоўнаславянскай мовы, была БІБЛІЯ. Скарынава Біблія ўяўляе сабою 23 кнігі Старога Запавету (2400 старонак) пад агульнай назвай «Библия руска, выложена доктором Франциском Скориною из славного града Полоцкя, Богу ко ч(ес)ти и людем посполитным к доброму научению». У сталіцы ВКЛ Вільні ён таксама выдаў «Апостал» — частку Новага Запавету (без Евангелляў).

Як відаць з назвы, сам Ф. Скарына называў мову рускай. Аднак сучасныя навукоўцы адрозніваюць старабеларускую мову ад старарускай («маскоўскай») мовы таго часу. Даследчыкі вылучаюць найбольш старажытныя словы, якія захаваліся ў беларускім фанетычным абліччы: «вежа», «волотъ», «гай», «детинство», «жниво», «згода», «криница», «лосеня», «лытка», «медведеня», «помста», «промень», «севба», «смутокъ», «стежка», «початокъ», «узгорокъ», прыметнікі «горший», «даремный», «дробный», «житный», «лагодный», «приветливый», «пригожий», «росный», дзеясловы «гучати», «досягати», «змовитися», «лаяти», «робити», «хова-ти», прыслоўі «вдолжь», «домовъ», «досыть», «лепей», «николи» і іншыя.

У Маскоўскім царстве першая кніга «Апостал» была надрукаваная ў 1564 г. дзвюма асобамі, якіх ёсць падставы лічыць выхадцамі з Беларусі (тады ВКЛ), — Іванам Фёдаравым (з Вілейшчыны) і Пятром Мсціслаўцам (з Амсціслава / Мсціслава).

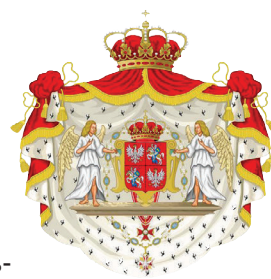
Гравюрны партрэт Францішка
Скарыны

Тытульны аркуш Бібліі

Беларускія землі ў Рэчы Паспалітай

Пры аб'яднанні ў 1569 г. у садружнасць двух народаў — Рэч Паспалітую — ад Каралеўства Польскага ўвайшлі 22 ваяводстваў, ад ВКЛ — 9 ваяводстваў, з іх 8 знаходзіліся на тэрыторыі сучаснай Беларусі: Полацкае, Віцебскае, Мсціслаўскае, Менскае, Новагародскае, Берасцейскае, Віленскае, Троцкае (часткова). Паводле Люблінскай уніі (1569) украінскія тэрыторыі ўвайшлі ў склад Каралеўства Польскага. Тэрыторыя ВКЛ складала ў той час 292 тыс. кв. км, з іх беларускія землі займалі 77% тэрыторыі ВКЛ, літоўскія — 23%.

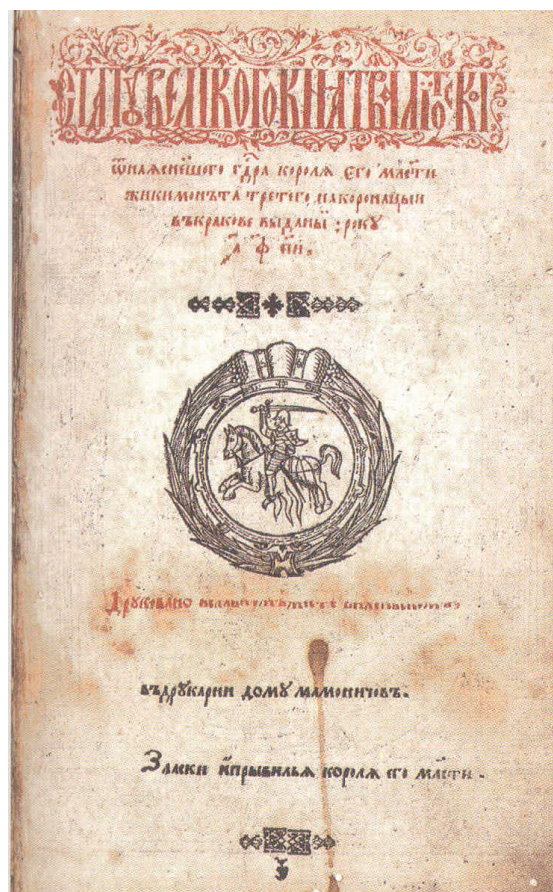

Карта: «Гісторыя Беларусі XVI–XVIII стст.». Рэч Паспалітая ў канцы XVI ст.

Статут ВКЛ

У ВКЛ былі прынятыя тры Статуты, 1529, 1566 і 1588 гадоў. Ужо ў першы звод законаў у феадальнай Еўропе — Статут ВКЛ 1529 года — былі ўпершыню ўнесены такія прагрэсіўныя нормы, як суверэннасць дзяржавы, адзінства права, яго свецкі характар, рэлігійная талерантнасць, добрыя адносіны да іншых этнасаў, прававое становішча розных саслоўяў (станаў) і сацыяльных груп насельніцтва.

Статут 1588 г. быў падрыхтаваны выдатнымі дзяржаўнымі і грамадскімі дзеячамі ВКЛ, канцлерам Астафіем Валовічам і падканцлерам Львом Сапегам. Статут заканадаўча аформіў захаванне ВКЛ як самастойнай дзяржавы ў складзе Рэчы Паспалітай — федэрацыі двух народаў, ВКЛ і Каралеўства Польскага.

Астафій Валовіч (1520–1587). Месца нараджэння: Гарадзенскі павет

Леў Сапега (1557–1633). Месца нараджэння: Астроўна (непадалёк ад Бешанковічаў)

Уніяцтва

У 1596 г. адбыўся Брэсцкі царкоўны сабор, які прыняў царкоўную унію, якая прызнала першы пастулат каталіцкай дагматыкі і рэлігійнае вяршэнства Папы Рымскага, але пры захаванні традыцыйнай абраднасці праваслаўнай царквы і выкарыстанні мясцовай мовы ў богаслужэнні.

Напачатку ўніяцтва не знайшло разумення ў насельніцтва. Антыўніяцкі бунт адбыўся ў Віцебску ў 1623 г.; тады быў забіты ўніяцкі архіепіскап Язафат Кунцэвіч. Аднак у далейшым

дзеянсць уніяцкіх мітрапалітаў Язэпа Руцкога, Антонія Сялявы, Рафала Корсака, базыльянскага ордэна спрыяла павелічэнню ўплыву ўніяцтва сярод беларускага жыхарства.

На працягу 1596–1654 і 1668–1839 гг. Сафійскі сабор у Полацку быў кафедральным саборам грэцка-каталіцкай (уніяцкай) царквы

Праз захаванне беларускай мовы ў богаслужэнні ўніяцтва дапамагло беларусам захаваць сваю беларускасць, сваю нацыянальную культуру.

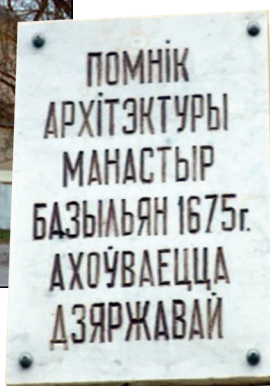
У канцы XVIII ст. каля 70% вернікаў Беларусі былі ўніятамі.

У 1834 г. базыльянскі ордэн быў ліквідаваны. У 1839 г. адбыўся Полацкі царкоўны сабор пад кіраўніцтвам епіскапа Сямашкі, пасля якога ўніяцкая царква была скасаваная і далучаная да Рускай праваслаўнай царквы.

У 2009 г. колькасць вернікаў-уніятаў у Беларусі складала, паводле розных ацэнак, ад 3 да 10 тыс. чалавек.

Базыльянскі кляштар (1675) у Ружанах

ВКЛ у сярэдзіне XVII ст.

У склад ВКЛ у сярэдзіне XVII ст. уваходзіла 10 ваяводстваў, да 9 ваяводстваў: Жамойцкага, Троцкага, Полацкага, Віцебскага, Мсціслаўскага, Менскага, Навагродскага, Берасцейскага і Віленскага, дадалося Смаленскае ваяводства.

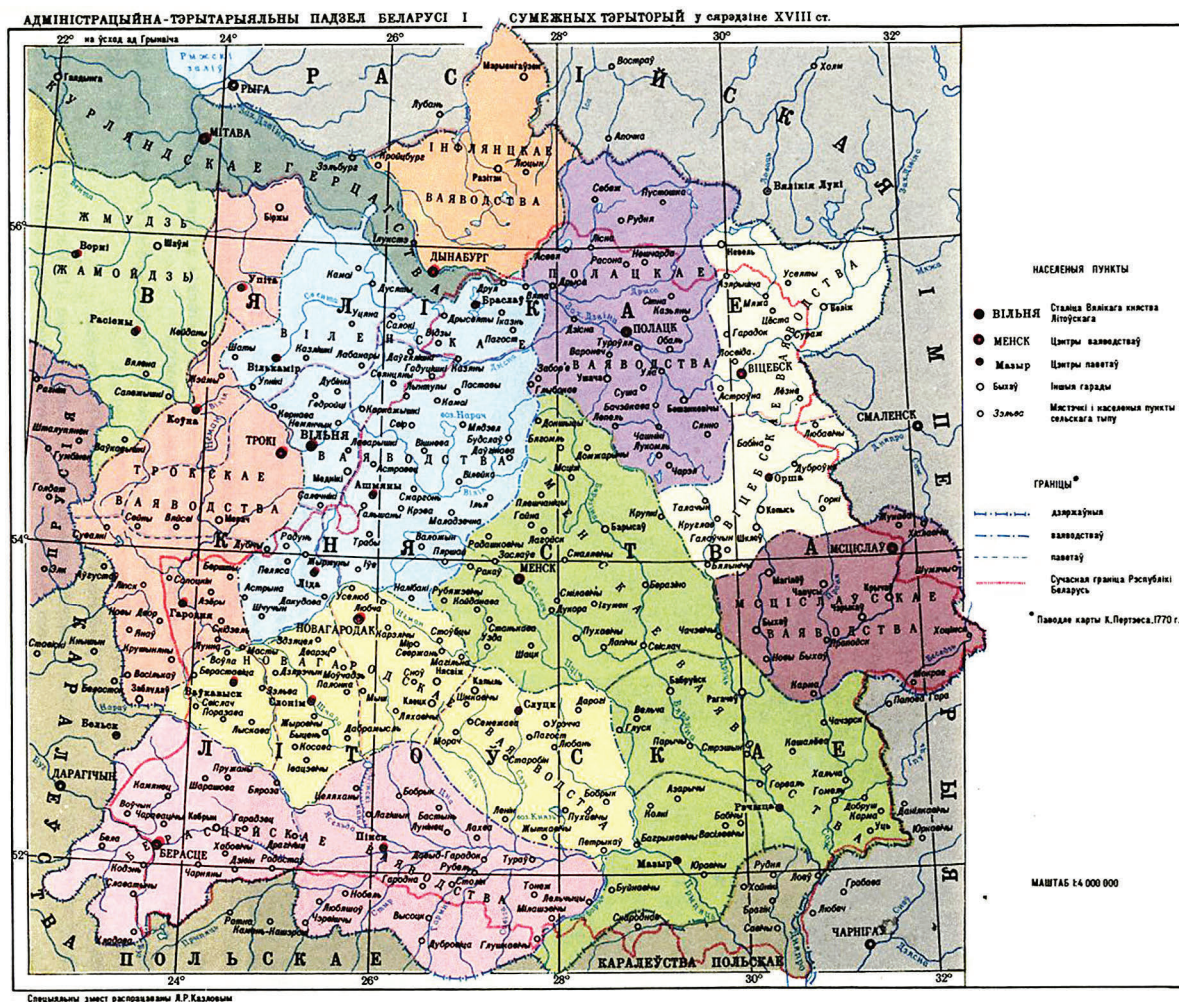
Першая палова XVII ст. была залатым перыядам у развіцці ВКЛ. Галоўнай крыніцай нацыянальнага даходу быў экспарт збожжа праз балтыйскія парты.

У ВКЛ было 757 гарадоў і мястэчак, большасць з якіх падчас вайны з Масковіяй (1654–1667) і Паўночнай вайны са Швецыяй (1700–1721) была разбураная. Падчас трынаццацігадовай вайны з Масковіяй з 2,9 мільёна жыхароў на Беларусі засталася 1,4 мільёна (загінуў амаль кожны другі); Паўночная вайна забрала кожнага трэцяга жыхара Беларусі.

Беларускія землі ў канцы XVIII ст.

У канцы XVIII ст. беларускія землі складалі аснову Вялікага Княства Літоўскага, якое разам з Каралеўствам Польскім утварала Рэч Паспалітую (1569–1795).

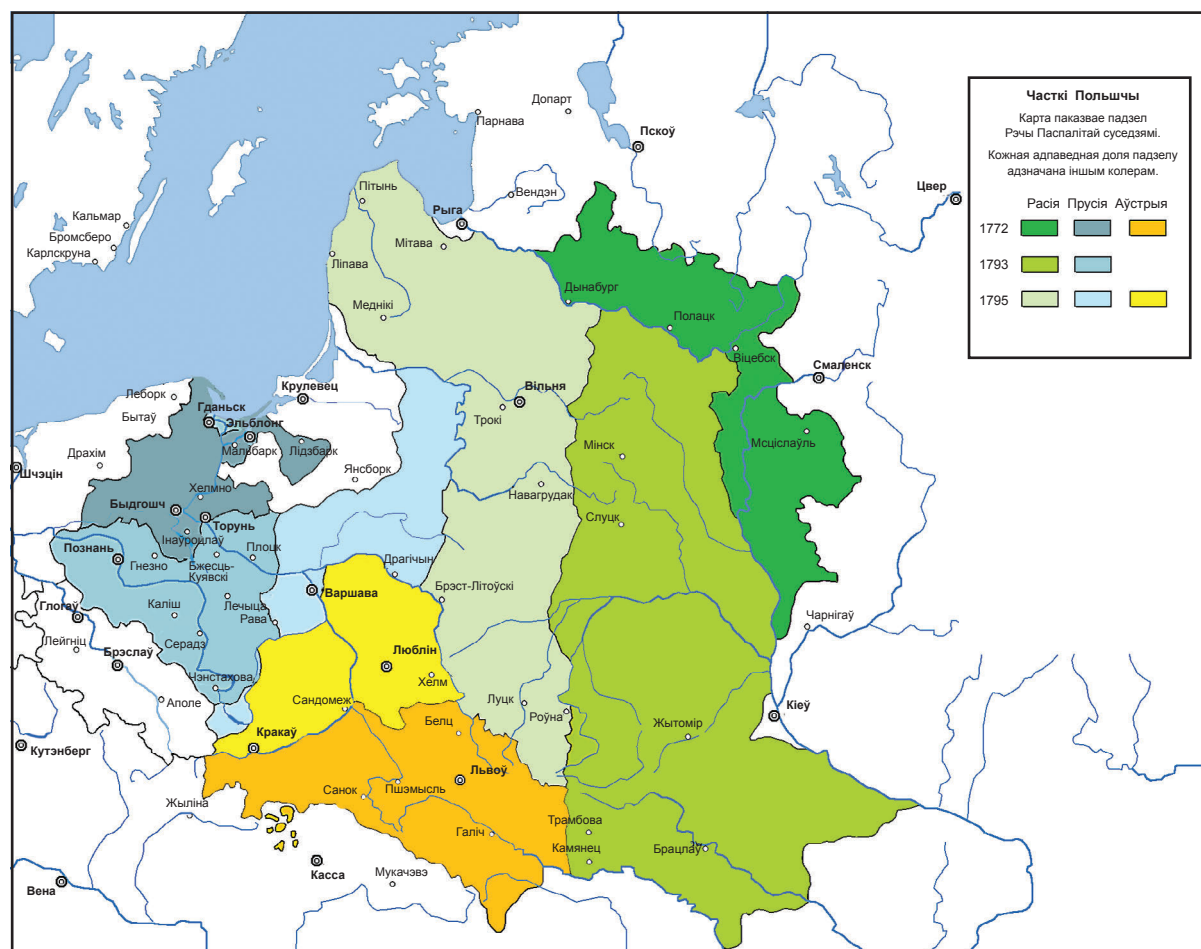
На беларускіх землях у гэты час існавалі 8 ваяводстваў — Полацкае, Віцебскае, Мсціслаўскае, Мінскае, Берасцейскае, Новагародскае, Віленскае і Троцкае (часткова). Да канца XVIII стагоддзя тэрыторыя сучаснай Беларусі, пачынаючы ад заснавання Полацкага княства (960 г.), ніколі не была залежнай ад Масквы.

Карта: http://www.belarusguide.com/as/map_text/bel18.html

Падзел Рэчы Паспалітай

У канцы XVIII ст. Рэч Паспалітая была тройчы падзеленая (1772, 1793, 1795) паміж трыма імперыямі — Аўстрыйскай, Прускай і Расійскай. Беларускія землі, што складалі аснову ВКЛ, цалкам трапілі пад кантроль Расійскай імперыі, а пазней знаходзіліся ў складзе СССР.

Карта: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Partitions_of_Poland.png
у перакладзе на беларускую мову

3 1795 па 1917 г. беларусы былі ў Расійскай імперыі

Толькі з канца XVIII ст. тэрыторыя сучаснай Беларусі трапіла ў залежнасць ад Масквы. Да гэтага часу беларусы мелі сваю дзяржаўнасць у Полацкім княстве і Вялікім Княстве Літоўскім (у складзе Рэчы Паспалітай дзяржаўныя атрыбуты ВКЛ, у параўнанні з перыядам да 1569 г., паступова змяняліся, а ўплыў польскай улады і культуры павялічваўся).

Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795) беларускія землі знаходзіліся ў складзе Расійскай імперыі да 1917 г. пад назвай «Паўночна-Заходні Край».

Да 1840 г. на беларускіх землях яшчэ дзейнічаў Статут ВКЛ, але было забаронена карыстанне беларускай мовай (у богаслужэннях і напісанне лацінкай).

Герб Расіі з Мальтыйскім крыжам, 1800 г.

Герб Расіі пры Часовым урадзе, 1917 г.

Ніжэй падаюцца змены герба Полацка адпаведна гістарычнай сітуацыі:

Герб 1580 г. Лічыца, што гэты герб з'явіўся, калі гораду было нададзена магдэбургскае права (1498)

Герб Полацкага ваяводства ў 1720 г. З 1504 да 1772 г. Полацк быў цэнтрам ваяводства ў ВКЛ і ў Рэчы Паспалітай

Герб Полацка ў 1781 г. З 1772 г. Полацк у складзе Расійскай імперыі

Сучасны герб

На тэрыторыі Беларусі адбыліся тры буйныя паўстанні за аднаўленне дзяржаўнасці ВКЛ і Рэчы Паспалітай

Сакавік–лістапад 1794 г. Лідар — Т. Касцюшка. Улада ўзятая ў Горадні, Берасці, Наваградку, Слоніме, Пінску, Ваўкавыску, Кобрыне, Ашмянах, Лідзе, Браславе.

Лістапад 1830 — восень 1831 г. На тэрыторыі ВКЛ — 30 атрадаў, 12 000 ваяроў. Лідары — С. Радзішэўскі, В. Брахоцкі, К. Пшаздзецкі, Я. Кашыца, М. Мяжэўскі. Ахоплены Ашмяны, Вілейка, Дзісна, Глыбокае, Лепель, Ліда, Дзятлава. 40 000 забітых і параненых паўстанцаў.

Студзень 1863 — восень 1864 г. У Беларусі пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. Каля 70 000 удзельнікаў. У Беларусі і Літве 237 баёў з царскімі войскамі. 128 паўстанцаў пакараныя смерцю, 800 чалавек сасланыя на катаргу, каля 12 500 чалавек высланы на пасяленне ў Сібір.

*Герб Рэчы Паспалітай у часы паўстання
1863–1864 гг.: Польшча, ВКЛ, Украіна*

Т. Касцюшка (1745–1817)

К. Каліноўскі (1838–1864)

Нацыянальныя героі, выбітныя людзі другой паловы XIX ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі

Іван Насовіч (1788–1877)

Беларускі мовазнавец, фалькларыст і этнограф. Аўтар першага рукапіснага слоўніка новай беларускай мовы (1865, каля 13 тыс. слоў), тлумачальна-перакладнога «Слоўніка беларускай мовы» (1870, больш за 30 тыс. слоў), «Зборніка беларускіх прыказак» (1867, каля 3,5 тыс.), зборніка «Беларускія песні» (1873, больш за 350 тэкстаў). Пераклаў з лацінскай мовы 3-томную працу А. Тэйнера, у якой асветлена гісторыя беларускіх земляў з 1217 па 1696 г.

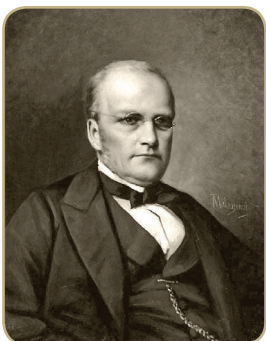
Напалеон Орда (1807–1883)

Беларускі і польскі мастак, кампазітар, пісьменнік. Шмат падарожнічаў па ўсёй Беларусі (1862–1863), рабіў архітэктурныя накіды помнікаў, замалёўкі мясцінаў, звязаных з жыццём выбітных асобаў. Вынікам гэтых вандраванняў з'явіўся збор з 1150 малюнкаў і акварэляў, 200 літаграфій, што маюць гістарычную і мастацкую каштоўнасць.

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (1808–1884)

Беларускі драматург, паэт, тэатральны крытык. Заснавальнік нацыянальнай драматургіі, тэатра, першы класік новай беларускай літаратуры. Арганізаваў тэатральную трупу — першы беларускі тэатр (1840–1852). Напісаў драматычны твор «Ідылія» (Вільня, 1846), на аснове якога на мінскай сцэне была пастаўленая опера (1852); быў аўтарам камедыі «Пінская шляхта» і «Залёты» (1860-я гг.).

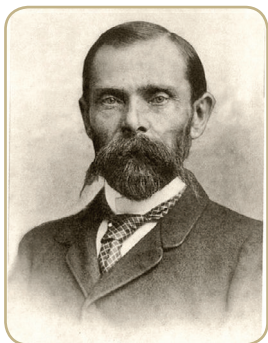
Станіслаў Манюшка (1819–1872)

Кампазітар, дырыжор, класік польскай і беларускай оперы і вакальнай музыкі. Аўтар больш як 20 опер, 300 сольных песень (на словы Сыракомлі, Чачота, Міцкевіча). У оперы «Ідылія», пастаўленай паводле драмы В. Дуніна-Марцінкевіча (Мінск, 1852), упершыню на сцэне гучалі нацыянальныя мелодыі, прымаўкі і прыказкі.

Кастусь Каліноўскі (1838–1864)

Адзін з кіраўнікоў нацыянальна-вызвольнага паўстання (1863–1864), рэвалюцыянер-дэмакрат, публіцыст, паэт. Распачаў выпуск «Мужыцкай праўды» — першай у гісторыі газеты на беларускай мове (1862). Пасля паразы паўстання перадаў на волю з царскага астрага свой заповіт беларускаму народу пад назвай «Лісты з-пад шыбеніцы».

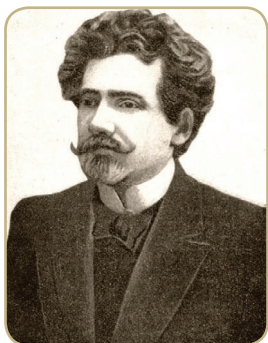
Францішак Багушэвіч (1840–1900)

Паэт, празаік, публіцыст і перакладчык, класік новай беларускай літаратуры. Пісаў і друкаваў свае творы лацінкай. Першы зборнік паэта — «Дудка беларуская» (1891). Зборнік «Смык беларускі» (1894) — узор выкарыстання паэтыкі беларускай народнай песні. Ф. Багушэвічу належаць унікальныя ў новай беларускай літаратуры празаічныя творы: апавяданні «Сведка», «Палясоўчык», «Дзядзіна».

Прафесар Яўхім Карскі (1861–1931)

Заснавальнік беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнограф, фалькларыст. Аўтар больш як 700 прац; абараніў дысертцыю «Да гісторыі гукаў і формаў беларускай гаворкі» (1893), напісаў кнігу «Беларусы» (у 3-х тамах, 1903–1922), абгрунтаваў нацыянальную самабытнасць беларусаў як самастойнага славянскага народа. Акрэсліў этнічныя межы беларускага народа. Ганаровы старшыня Першага ўсебеларускага з'езда ў Мінску (1917), старшыня камісіі па адкрыцці Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Прафесар Мітрафан Доўнар-Запольскі (1867–1934)

Беларускі гісторык, этнограф, фалькларыст і літаратуразнавец. Аўтар прац «Беларускае мінулае» (1888), «Нарысы па гісторыі Беларусі», «Асновы дзяржаўнасці Беларусі». Вывучаў і апісваў сямейны побыт, вясельныя абрады (1880–1890). Публікаваўся ў газетах «Белорусское слово», «Белорусское эхо», «Вольная Беларусь», быў сябрам камісіі БНР па арганізацыі Беларускага ўніверсітэта, загадчык кафедры гісторыі Беларусі ў Беларускім дзяржаўным універсітэце (1925–1926). Доктар гістарычных навук (1905). Правадзейны сябра Інбелкульту.

II. Чым ганарацца беларусы з блізкага мінулага (XX ст.)

- ✿ У пачатку XX ст. абвешчана незалежнасць Беларусі:
БНР — 25 сакавіка 1918 г.
і БССР — 1 студзеня 1919 г.
- ✿ У 1920–1930-я гг. у Беларусі праводзілася палітыка беларусізацыі — гэта быў адзін з найбольш спрыяльных перыядаў у культурным развіцці нацыі.
- ✿ З далучэннем Заходняй Беларусі ў 1939 г. краіна набыла новыя тэрыторыі і насельніцтва.
- ✿ У перыяд з 27 ліпеня 1990 па 25 жніўня 1991 г. Беларусь атрымала незалежнасць і суверэнітэт.

Рассяленне этнічных беларусаў у канцы XIX – пачатку XX ст.

Межы пражывання этнічных беларусаў у гэты перыяд, паводле вучоных А. Ф. Рытыха (1875), Я. Ф. Карскага (1903) і М. В. Доўнар-Запольскага (1919), істотна выходзяць па-за межы тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь і ахопліваюць тэрыторыі, дзе пражывала значная колькасць этнічных беларусаў — гарады Вільнюс (Літва), Даўгаўпілс (Латвія), Беласток (Польшча), Невель, Себеж, Смаленск (Расія) і прылеглыя да іх рэгіёны.

Карта: «Этнаграфічная карта беларусаў» (прафесар Я. Ф. Карскі, 1903).
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/29/Belarusians_1903.jpg

Абвяшчэнні незалежнасці Беларусі

У XX ст. у Беларусі мелі месца некалькі абвяшчэнняў незалежнасці краіны.

Першае абвяшчэнне адбылося 25 сакавіка 1918 г. — пашыраным складам Рады Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). У галасаванні, якое праходзіла ва ўмовах нямецкай акупацыі, прынялі ўдзел 77 чалавек, з іх 36 сяброў Рады 1-га Усебеларускага з'езда, што праходзіў 5–18 снежня 1917 г. У працы 1-га Усебеларускага з'езда прымалі ўдзел 1872 дэлегаты з усіх рэгіёнаў Беларусі (1167 — з правам вырашальнага і 705 — з правам дарадчага голасу). З'езд быў разогнаны бальшавікамі 18 снежня 1917 г.

Другое абвяшчэнне, Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь (ССРБ), сталася 1 студзеня 1919 г. на канферэнцыі Паўночна-Заходняй вобласці Расійскай камуністычнай партыі (бальшавікоў) у Смаленску (канферэнцыя перайменавана ў I з'езд Камуністычнай партыі Беларусі). У канферэнцыі ўдзельнічаў 181 дэлегат ад камуністычных арганізацый Беларусі і Заходняга фронту расійскай арміі. Першы з'езд Саветаў Беларусі (2–3 лютага 1919 г.) ухваліў утварэнне ССРБ, і гэты ж з'езд прыняў пастанову аб аб'яднанні Савецкай Беларусі з Літвой. На з'ездзе прысутнічалі 230 дэлегатаў: 213 камуністаў і 17 спачуваючых (Мінская губерня — 121, Гродзенская — 11, Магілёўская — 10, Віленская — 25, Смаленская — 49, Віцебская — 0).

Трэцяе абвяшчэнне адбылося 27 лютага 1919 г. пры ўтварэнні ЛітБел — Літоўска-Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў адпаведнасці з рэкамендацыямі ЦК РКП(б). ЛітБелССР праіснавала да жніўня 1919 г., калі яе тэрыторыя была занятая польскімі войскамі падчас польска-савецкай вайны (студзень 1919 — сакавік 1921 г.).

Да ведама. Змены ўлады ў г. Мінску ў XX ст.

У другой палове верасня 1917 г. у ходзе перавыбараў Саветаў бальшавікі атрымалі большасць у Мінскім Савеце рабочых і салдацкіх дэпутатаў і ўзялі ўладу ў свае рукі. 21 лютага 1918 г. горад занялі германскія войскі. 10 снежня 1918 г. вярнуліся бальшавікі. 8 жніўня 1919 г. горад заняла польская армія. 11 ліпеня 1920 г. палякі пакінулі горад, вярнуліся бальшавікі. 26 чэрвеня 1941 г. горад заняла нямецкая армія. 3 ліпеня 1944 г. Чырвоная Армія вызваліла горад ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

1920–1924

Чацвёртае абвяшчэнне мела месца 31 ліпеня 1920 г. на сходзе прадстаўнікоў Кампартыі Літвы і Беларусі, савецкіх і прафсаюзных арганізацый Мінска і Мінскай губерні. У той дзень была прынятая Дэкларацыя аб незалежнасці Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь (ССРБ) — дзяржаўны і палітычны акт аб аднаўленні Савецкай Беларусі на асновах, вызначаных у Маніфесце Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі

1927–1937

1937–1951

1 студзеня 1919 г. (гл. пра другое абвяшчэнне). Паводле Дэкларацыі, да склікання ў рэспубліцы з'езда Саветаў уся ўлада перадавалася Ваенна-рэвалюцыйнаму камітэту ССРБ. Другі з'езд Саветаў, які зацвердзіў гэтую Дэкларацыю, адбыўся 13–17 снежня 1920 г. Прысутнічала 218 дэлегатаў, з невялікім выняткам — камуністы. Паводле нацыянальнага складу дэлегатаў беларусаў было 111, рускіх — 42, габрэяў — 36, палякаў — 8, іншых нацыянальнасцяў — 21.

З 30 снежня 1922 г. БССР у складзе СССР.

27 чэрвеня 1944 г. 2-і Усебеларускі кангрэс абвясціў Беларускаю Цэнтральную Раду (БЦР) на чале з Радаславам Астроўскім «пераемніцай» Рады БНР. На з'ездзе прысутнічалі 1030 дэлегатаў з розных рэгіёнаў Беларусі. Кангрэс праходзіў ва ўмовах нямецкай акупацыі.

1951–1991

1991–1995

Сучаснае абвяшчэнне адбылося 27 ліпеня 1990 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў у гэты дзень Дэкларацыю аб суверэнітэце Беларусі. Тагачасны Вярхоўны Савет 12-га склікання налічваў 346 абраных дэпутатаў, з іх 50 дэпутатаў былі непасрэдна вылучаны грамадскімі арганізацыямі. 25 жніўня 1991 г. Дэкларацыі быў нададзены статус канстытуцыйнага закона, а 10 снежня 1991 г. была дэнансаваная Саюзная дамова 1922 г.

1995–2017

Колькасць беларусаў з 1897 па 1989 г. вырасла на 4,2 млн, або на 70%

Паводле перапісу насельніцтва ў Расійскай імперыі (1897), у якім нацыянальная прыналежнасць вызначалася паводле моўнай прыкметы, на тэрыторыі 5 беларускіх губерняў пражывала 8,5 млн. чалавек, у тым ліку 5,4 млн. беларусаў (63,5%), 1,2 млн. габрэяў (14%), 493 тыс. рускіх (5,8%), 424 тыс. палякаў (5%), 377 тыс. украінцаў (4,4%), каля 8 тыс. татар.

Перапіс Расійскай імперыі (1897) у губернях на тэрыторыі Беларусі								
Губерня	Усяго	Беларусы	Рускія	Палякі	Габрэі	Літоўцы (Жмудзь)	Украінцы	Латышы
Віленская	1 591 207	891 903 (56,1%)	78 623 (4,9%)	130 054 (8,2%)	202 374 (12,7%)	279 877 (17,6%)	919 (0,06%)	471 (0,03%)
Віцебская	1 489 246	788 599 (53%)	198 001 (13,3%)	50 377 (3,4%)	174 240 (11,7%)	2 302 (0,15%)	420 (0,03%)	264 062 (17,7%)
Гарадзенская	1 603 409	705 045 (44%)	74 143 (5%)	161 662 (10%)	278 542 (17,3%)	3 570 (0,2%)	362 526 (22,6%)	426 (0,03%)
Мінская	2 147 621	1 633 091 (76,0%)	83 999 (3,9%)	64 617 (3%)	343 466 (16,0%)	701 (0,04%)	10 069 (0,5%)	1 686 (0,08%)
Магілёўская	1 686 764	1 389 782 (82,4%)	58 155 (3,4%)	17 526 (1%)	203 507 (12,1%)	3 619 (0,2%)	3 559 (0,2%)	7 027 (0,4%)
Усяго ў 5 губернях	8 518 247	5 408 420 (63,5%)	492 921 (5,8%)	424 236 (5%)	1 202 129 (14,1%)	290 069 (3,4%)	377 493 (4,4%)	273 772 (3,2%)
Уся імперыя	125 640 021	5 885 547 (4,7%)	55 667 469 (44%)	7 931 307 (6,3%)	5 063 156 (4%)	1 658 532 (1,3%)	22 380 551 (17,8%)	1 435 937 (1,1%)
Перапісы СССР (1989) і Беларусі (2009)								
СССР, 1989	286 730 819	10 036 000 (3,5%)	145 155 000 (50,8%)	1 126 000 (0,7%)	1 378 000 (0,5%)	3 067 000 (1,1%)	44 186 000 (15,5%)	1 459 (0,5%)
Беларусь, 2009	9 503 807	7 957 252 (83,7%)	785 084 (8,3%)	294 549 (3,1%)	12 926 (0,1%)	5 087 (0,1%)	158 723 (1,7%)	0,1%

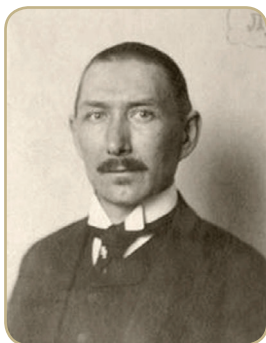
Крыніцы: перапіс Расійскай імперыі (1897): http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lap_97.php?reg=39; перапісы насельніцтва ў СССР (1989) і Рэспубліцы Беларусь (2009)

Нацыянальныя героі, выбітныя людзі першай паловы XX ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі

Браніслаў Эпімах-Шытіла (1859–1934)

Яго дом у Пецярбургу быў асяродкам беларускай моладзі («Круг беларускі», 1902–1904). Удзельнічаў у стварэнні выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца» (1906), у выданні першага беларускага часопіса «Маладая Беларусь» (1912–1913), спрыяў дзейнасці Беларускага нацыянальнага камітэта. Старшыня камісіі Інстытута беларускай культуры па складанні слоўніка жывой беларускай мовы (1927), перадаў у Беларускую акадэмію навук сваю бібліятэку з 5000 кніг.

Іван Луцкевіч (1881–1919)

Заснавальнік Беларускай рэвалюцыйнай грамады (1903), беларускіх газет «Наша доля» і «Наша Ніва» (1905–1906), «Гоман» (1916–1918), выдавецкіх суполак «Наша хата» (1908), Беларускае выдавецкае таварыства (1913), першай беларускай гімназіі (Вільня, 1919).

Янка Купала (1882–1942)

Народны паэт Беларусі, класік беларускай літаратуры, адзін з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры і мовы, духоўны лідар беларускага нацыянальнага адраджэння.

Якуб Колас (1882–1956)

Народны паэт Беларусі, празаік, драматург, крытык, публіцыст, перакладчык, вучоны, педагог, грамадскі дзеяч; адзін з заснавальнікаў сучаснай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы.

Уладзіслаў Галубок (1882–1937)

Беларускі драматург, празаік, рэжысёр, акцёр, мастак. Народны артыст Беларусі (1928). Член Саюза пісьменнікаў СССР (1934). У 1920–1935 гг. працаваў у заснаванай ім Трупе беларускіх артыстаў (Вандроўны тэатр Галубка, з 1924 г. — Беларуска-дзяржаўная трупа). Спектакль «Ганка» вандроўны калектыў іграў 498 разоў, толькі ў 1925 г. тэатр Галубка даў на Міншчыне звыш 150 спектакляў. У 1937 г. арыштаваны, памёр у няволі.

Вацлаў Ластоўскі (1883–1938)

Беларускі палітычны дзеяч, пісьменнік, гісторык, філолаг, этнограф. Рэдактар газеты «Наша ніва» (1909–1914), часопісаў «Саха» (1912), газеты «Гоман» (1916–1917), «Беларускі сцяг» (1922). Аўтар «Кароткай гісторыі Беларусі» (1910). Старшыня Рады міністраў БНР (12.1919–04.1922). Аўтар «Падручнага расійска-крыўскага слоўніка» (1924), манументальнай «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» (1926). Выдаваў часопіс «Крывіч» (1923–1927). Дырэктар Беларускага дзяржаўнага музея, загадчык кафедры этнаграфіі пры Інбелкульце. Прапагандыст назвы «Крывія» для Беларусі. Акадэмік БелАН (1928). У 1930 г. арыштаваны, высланы за межы БССР. Расстраляны ў Саратаве.

Язэп Лёсік (1883–1940)

Беларускі нацыянальны і палітычны дзеяч, пісьменнік, публіцыст, мовазнавец, педагог. Акадэмік АН БССР (1928). Старшыня Цэнтральнай рады беларускіх арганізацый (1917). Удзельнік Усебеларускага з'езда (1917). Адзін з ініцыятараў акту незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Адзін са стваральнікаў Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (1918). Старшыня прэзідыума Рады БНР (травень 1918 – снежань 1919), старшыня Найвышэйшай рады БНР (з 13 снежня 1919). Правадзейны член Інстытута беларускай культуры (1922), старшыня Тэрміналагічнай камісіі, дырэктар Інстытута навуковай мовы. Аўтар падручнікаў па беларускай мове (1922, 1924) і артыкулаў па гісторыі Беларусі. У 30-я гады некалькі разоў арыштоўваўся, загінуў пры нявысветленых абставінах у Саратаўскай турме.

Антон Луцкевіч (1884–1942)

Беларускі палітычны і грамадскі дзеяч, публіцыст, гісторык, лінгвіст, выдавец. Адзін з заснавальнікаў Беларускай рэвалюцыйнай грамады (1903). Уваходзіў у склад рэдакцый газет «Наша доля» і «Наша ніва». Адзін з выдаўцоў газеты «Гоман». Старшыня Віленскай беларускай рады (1918), ініцыятар абвешчэння незалежнасці БНР. Старшыня ўрада і народны сакратар замежных спраў БНР (1918). Старшыня Рады Міністраў Найвышэйшай Рады БНР (з 13 снежня 1919). Выкладаў у Віленскай беларускай гімназіі, аўтар зборнікаў «Нашы песняры» (1918), «Адбітае жыццё» (1929). Арганізаваў Беларускі музей імя І. Луцкевіча. Арганізатар Беларускага пасольскага клуба. Арыштоўваўся польскімі (1927), пазней савецкімі ўладамі (1939), асуджаны на 8 гадоў зняволення. Абставіны смерці невядомыя.

Максім Багдановіч (1891–1917)

Беларускі паэт, публіцыст, літаратуразнавец, перакладчык, класік беларускай літаратуры. У Вільні, у друкарні Марціна Кухты, выдадзены адзіны прыжыццёвы зборнік твораў Максіма Багдановіча «Вянок» (1914). Паэзія Максіма Багдановіча ўвайшла ў духоўную скарбніцу беларускага народа. Пераклаў на беларускую мову вершы Верлена, Верхарна, Гейнэ, Пушкіна, Авідзія, Гарацыя, на рускую — творы Янкі Купалы, Тараса Шаўчэнкі, Івана Франка.

Аляксандр Чарвякоў (1892–1937)

Беларускі і савецкі дзяржаўны дзеяч. Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў Беларускай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі (1917–1918), камісар Беларускага нацыянальнага камісарыята (люты—травень 1918). Белнацкам ставіў за мэту стварэнне беларускай савецкай дзяржаўнасці. Адзін са стваральнікаў ССРБ (1 студзеня 1919). Камісар асветы ў яе ўрадзе, намеснік наркама асветы Літоўска-Беларускай ССР (1919). Старшыня ЦВК і СНК БССР (1920–1924), старшыня ЦВК БССР (1924–1937). Вялікую ўвагу надаваў умацаванню і развіццю беларускай савецкай дзяржаўнасці, нацыянальнай культуры, асветы. Абвінавачаны ў антысавецкай дзейнасці, скончыў жыццё самагубствам.

Браніслаў Тарашкевіч (1892–1938)

Беларускі грамадска-палітычны дзеяч, мовазнавец. Акадэмік АН Беларусі (1928). Адзін з лідараў БСГ (1917). Загадчык культурна-асветнага аддзела Белнацкама. Стварыў першую «Беларускую граматыку для школ» (1918). Пераклаў на беларускую мову «Іліяду» Гамэра і «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча. Загадчык беларускага сектара дэпартаменту асветы Сярэдняй Літвы (1920). Дырэктар Віленскай беларускай гімназіі (1921). Абраны паслом у польскі сейм (1922), старшыня Беларускага пасольскага клуба (1922–1924). Прыняты ў КПЗБ (1926). Двойчы трапляў у польскую турму (1928, 1932). У выніку абмену палітзняволенымі выехаў у СССР (1933). Прыгавораны да расстрэлу паводле фальшывых абвінавачванняў (1938).

Рыгор Шырма (1892–1978)

Беларускі харавы дырыжор, фалькларыст, грамадскі і музычны дзеяч, публіцыст. Арганізатар хору ў Пружанах (1924), хору Беларускага саюза студэнтаў у Вільні (1926). Узначаліў Таварыства беларускай школы (1927–1936). Прачытаў сотні лекцый па беларускай культуры, выдаў зборнікі «Беларускія народныя песні» (1929) і «Наша песня» (1938). Сядзеў у Лукішскай турме ў Вільні. Арыштаваны, высланы ў Паўночны Казахстан (1942). Мастацкі кіраўнік і галоўны дырыжор Дзяржаўнай акадэмічнай харавой капэлы БССР (1939–1970). Народны артыст БССР (1949) і СССР (1955). Аўтар запісаў, музычнай апрацоўкі каля 5000 беларускіх народных песень.

Першы Усебеларускі з'езд і першае абвяшчэнне незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)

Усебеларускі з'езд адбываўся 5–18 снежня 1917 г. у Мінскім гарадскім тэатры (цяпер Купалаўскі тэатр). На з'ездзе прысутнічалі 1872 дэлегаты — 1167 з правам рашаючага голасу і 705 — з правам дарадчага голасу.

У 1 гадзіну 15 хвілін ночы з 17 на 18 снежня 1917 г. быў прыняты адзін з 15 пунктаў рэзалюцыі — аб неадкладнай арганізацыі са свайго складу органа краёвай улады ў асобе Усебеларускага Савета рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў, які часова становіцца на чале кіравання краем, уступаючы ў афіцыйныя зносіны з Цэнтральнай уладай, адказнай перад Саветам рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў. Усебеларускаму Савету даручалася кіраванне краінай да склікання Беларускага Устаноўчага Сходу. Непасрэдна ў гэты час бальшавікі ўварваліся ў залу пасяджэнняў і разагналі з'езд, арыштаваўшы прэзідыум.

Далейшая дзейнасць Рады 1-га Усебеларускага з'езда, якая прыняла на сябе абавязкі даручаныя з'ездам, праходзіла ў 1918 г. ва ўмовах бальшавіцкай дыктатуры (з 18 снежня 1917 г. па 18 лютага 1918 г.), а пасля — ва ўмовах нямецкай акупацыі (21 лютага — канец лістапада 1918 г.).

Рада з'езда па аб'ектыўных прычынах (нямецкая акупацыя) не магла склікаць Устаноўчы сход і пад цяжарам непрымальных для Беларусі умоў Брэсцкага міру прыняла на сябе гістарычную і рэвалюцыйную смеласць, каб узяць уладу (1-я Устаўная Грамата, 20 лютага 1918 г.), абвясціць існаванне Беларускай Народнай Рэспублікі, БНР (2-я Устаўная Грамата, 9 сакавіка 1918 г.), а потым абвясціць незалежнасць БНР (3-я Устаўная Грамата, 25 сакавіка 1918 г.). На момант галасавання аб абвяшчэнні незалежнасці БНР у склад Рады ўваходзіла 77 сяброў Рады, з іх 36 сяброў, абраных на 1-м Усебеларускім з'ездзе, 6 — ад Віленскай беларускай рады, 15 — ад нацыянальных меншасцяў (расейскай, польскай, габрэйскай), 10 — ад земстваў, 10 — ад гарадоў.

Народны Сакратарыят БНР. Злева направа: сядзяць А. Бурбіс, І. Серада, І. Варонка, В. Захарка; стаяць А. Смоліч, П. Крэчэўскі, К. Езавітай, А. Аўсянік, Л. Заяц

Сцяг БНР на будынку Рады (былы дом губернатара, цяпер музычны каледж на пл. Свабоды)

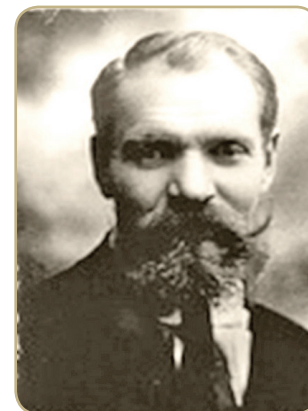
**Прэзідэнты Рады БНР
(з 1919 г. Рада БНР дзейнічае ў выгнанні)**

*Ян Серада
(сакавік–май 1918)*

*Язэп Лёсік (май 1918 —
снежань 1919)*

*Пётр Крэчэўскі
(1919–1928)*

*Васіль Захарка
(1928–1943)*

*Мікалай Абрамчык
(1944–1970)*

*Вінцэнт Жук-Грышкевіч
(1970–1982)*

*Язэп Сажыч
(1982–1997)*

*Івонка Сурвіла
(з 1997)*

Утварэнне БССР, ЛітБел (2-е і 3-е абвяшчэнне)

У першыя гады савецкай улады Беларусь перакройвалася мноства разоў па рашэнню цэнтральнай маскоўскай улады.

ССРБ

Сцяг БССР 1919 г.

У склад ССРБ увайшлі Віцебская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская губерні, заходнія паветы Смаленскай, беларускія паветы Віленскай, Ковенскай і Чарнігаўскай губерняў.

Тэрыторыя і структура БССР некалькі разоў мяняліся. Ужо праз месяц, 2–3 лютага 1919 г., Віцебская, Смаленская і Магілёўская губерні адышлі да Расіі.

БССР

1 студзеня 1919 г. у Смаленску было абвешчана стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь (ССРБ), пазней — Беларуска-Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка (БССР).

Герб БССР 1919 г.

ЛітБел

Сцяг ЛітБел

27 лютага 1919 г. у Вільні на аб'яднаным пасяджэнні ЦВК Літоўскай ССР і ЦВК БССР было аформлена стварэнне Літоўска-Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі (ЛітБел).

ССРБ — БССР перастала існаваць.

Літоўска-Беларуская Сацыялістычная Рэспубліка існавала да 25 жніўня 1919 г.

Тэрыторыя ЛітБел

Тэрыторыя і насельніцтва БССР у савецкі час

1921: 52 400 км ² , 1,5 млн жыхароў	31 ліпеня 1920 г. на сходзе прадстаўнікоў Кампартый Літвы і Беларусі, савецкіх і прафсаюзных арганізацый г. Мінска і Мінскай губерні прынята Дэкларацыя аб абвешчэнні незалежнасці БССР (4-е абвешчэнне).
1924: 110 600 км ² , 4,2 млн жыхароў	
1926: 126 300 км ² , 4,9 млн жыхароў	У 1924 і 1926 г. да Беларусі далучаны заселеныя ў большасці беларусамі ўсходнія тэрыторыі, якія ўваходзілі ў склад РСФСР (частка Смаленскай губерні, Віцебская і Гомельская губерні).
1939: 223 000 км ² , 10,2 млн жыхароў	У верасні 1939 г. Заходняя Беларусь была далучана да БССР. У кастрычніку 1939 г. паводле нямецка-савецкага дагавора пра сяброўства Літва атрымала Вільню і Віленскі край.
1991: 207 600 км ² , 10,3 млн жыхароў	
2009: 207 600 км ² , 9,5 млн жыхароў	У жніўні 1945 г. СССР перадаў Польшчы 17 раёнаў Беластоцкай і 3 раёны Брэсцкай вобласці, якія раней уваходзілі ў БССР.

Карта: Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы... – С. 373.

20–30-я гады мінулага стагоддзя — адзін з найбольш спрыяльных перыядаў у развіцці беларускай нацыі

Дзяржаўная палітыка каранізацыі-беларусізацыі 1920-х гг. мела тры этапы:

1. Узнікненне перадумоў (1921–1924);
2. Ажыццяўленне (1924–1928);
3. Згортванне (з 1929 г.).

Прычынамі згортвання палітыкі развіцця нацый у СССР з’явілася вяртанне да ідэалогіі сусветнай рэвалюцыі, адмова ад новай эканамічнай палітыкі, уніфікацыя і цэнтралізацыя дзяржаўнага кіравання і культурнага развіцця. Гэтае згортванне прывяло да амаль поўнага вынішчэння нацыянальна свядомых людзей. З ліку вядомых дзеячаў беларускага нацыянальнага руху 1917–1924 гг. рэпрэсіраваны ўсе, хто застаўся жыць на тэрыторыі СССР (www.marakou.by).

Герб БССР

На гербах БССР у 1927–1937 і 1937–1938 гг. надпісы былі зроблены на чатырох дзяржаўных мовах: беларускай, ідыш, рускай і польскай.

Герб БССР (1937–1938)

Паводле Канстытуцыі БССР 1927 г. дзяржаўнымі з’яўляліся 4 мовы.

Да 1927 г. каля 80% службоўцаў у цэнтральных органах улады валодалі беларускай мовай. Да 1928 года каля 80% школ было пераведзена на беларускую мову навучання; налічвалася 5500 школ, у тым ліку 4940 — з беларускамоўным навучаннем.

У цэлым да 1941 г. у Беларусі была створаная разгалінаваная сетка вышэйшай адукацыі, якая складалася з 25 ВНУ; у іх навучаліся 21,5 тысячы студэнтаў; 76,6% з іх складалі беларусы.

У 1928 г. агульны наклад выдадзеных у БССР кніг складаў 2,8 млн, у тым ліку 1,8 млн — беларускамоўных, у 1938 г. — 14,7 млн і 12,3 млн адпаведна.

III. Чым ганарацца беларусы сёння

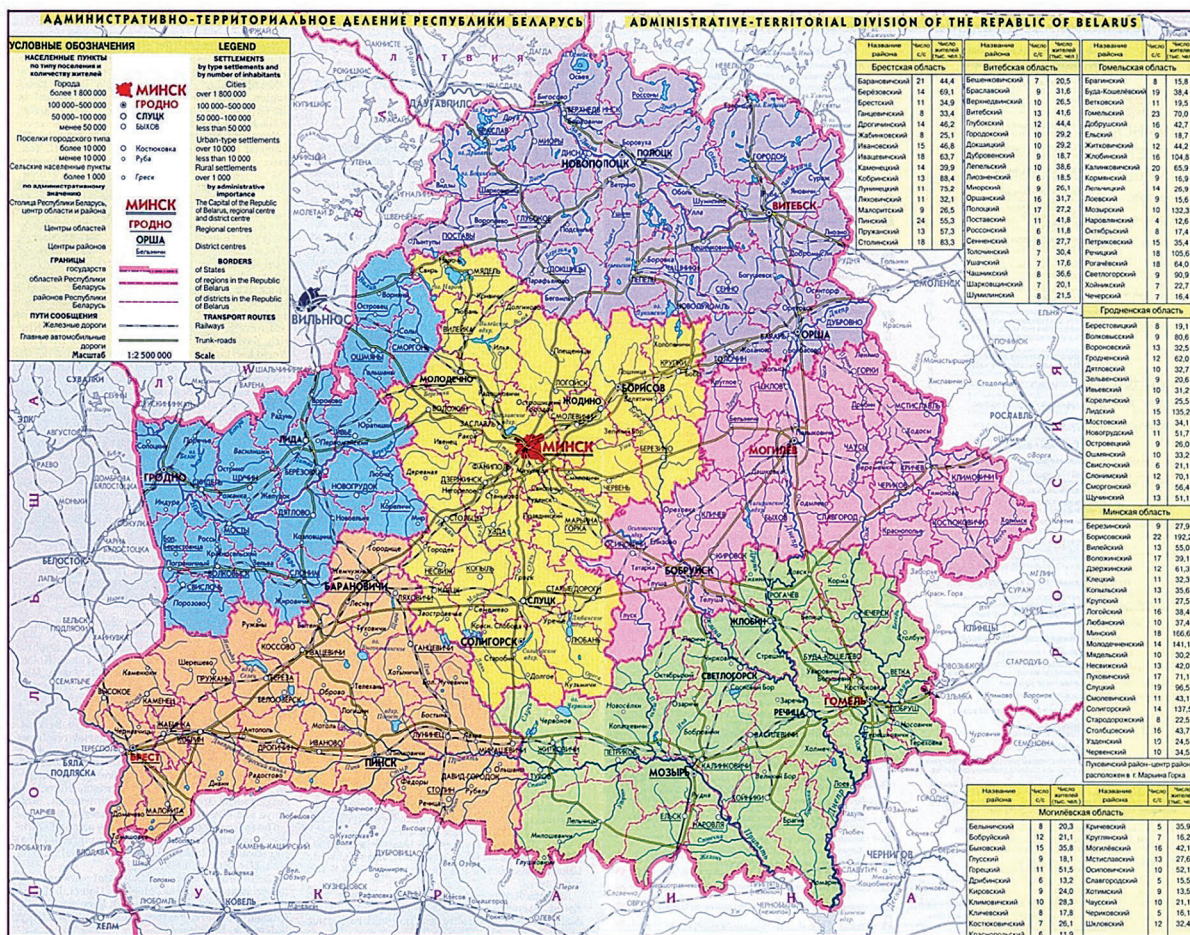
- ❧ Беларусь — прыгожая краіна з прыгожымі людзьмі.
- ❧ Беларусь — незалежная еўрапейская краіна з унікальнай 1000-гадовай нацыянальнай гісторыяй, культурай і традыцыямі.
- ❧ Асноўны нацыяўтваральны этнас краіны — беларусы.
- ❧ Беларускі народ — міралюбная нацыя: «Рэспубліка Беларусь ставіць за мэту зрабіць сваю тэрыторыю бяз’ядзернай зонай, а дзяржаву — нейтральнай» (Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, артыкул 18).
- ❧ Беларусь належыць да краін — заснавальніц Арганізацыі Аб’яднаных Нацый (ААН) з 1945 года.
- ❧ Рэспубліка Беларусь дэкларуе сваё імкненне праводзіць незалежную эканамічную палітыку: аб’ём яе знешняга гандлю дзеліцца прыблізна пароўну паміж Расіяй і іншымі краінамі.

Геаграфічнае размяшчэнне Рэспублікі Беларусь дазваляе ёй з выгадай развіваць транспартныя патокі ў Еўропе ў напрамках Усход–Захад і Поўнач–Поўдзень, выкарыстоўваючы міжнародныя аўтамабільныя дарогі E28, E30, E85, E95, E271. У Беларусі больш за 50 тыс. км дарог агульнага карыстання.

Дзяржаўная мяжа Беларусі складае 3618 км. Працягласць мяжы з суседнімі краінамі: з Украінай — 1084 км, з краінамі ЕС — 1251 км (з іх з Латвіяй — 173 км, з Польшчай — 399 км, з Літвой — 679 км), з Расіяй — 1283 км.

Працягласць тэрыторыі рэспублікі з поўначы на поўдзень 560 км, з захаду на ўсход 650 км.

Паводле колькасці насельніцтва Рэспубліка Беларусь займае 17-е месца ў Еўропе. Плошча — 207,6 тыс. кв. км. Паводле плошчы сваёй тэрыторыі Беларусь займае 12-е месца ў Еўропе і перасягае такія еўрапейскія краіны, як Грэцыя, Партугалія, Аўстрыя, Нідэрланды, Бельгія, Чэхія, Літва, Латвія, Эстонія і інш.

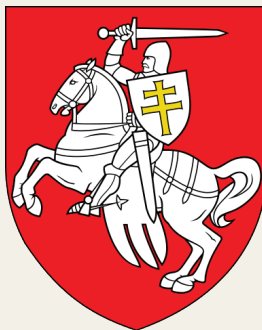
Дзяржаўныя сімвалы Беларусі ў другой палове XX ст.

Пасля распаду СССР і атрымання незалежнасці дзяржаўныя сімвалы БССР (1951–1991) былі зменены на нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг і герб «Пагоня». Святкаванне Дня незалежнасці Беларусі адбывалася 27 ліпеня: у гэты дзень у 1990 г. была прынятая Дэкларацыя аб суверэнітэце БССР. Новыя дзяржаўныя сімвалы, бел-чырвона-белы сцяг і герб «Пагоня», выкарыстоўваліся на працягу 1991–1995 гг. Яны былі змененыя ў выніку рэферэндуму 1995 г. У 1996 г. прайшоў яшчэ адзін рэферэндум, на якім Дзень незалежнасці Беларусі быў перанесены з 27 ліпеня на 3 ліпеня — дзень у які да гэтага часу святкавалі вызваленне Мінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

1951–1991

1991–1995

з 1995

Беларусь мае адпаведныя прыродныя ўмовы, што дазваляюць цалкам забяспечваць краіну прадуктамі харчавання

Плошча лясоў, палёў і рэк Беларусі: сельскагаспадарчыя ўгоддзі займаюць 43%, лясы — 39%, азёры і рэкі — 2%, іншыя землі — 16%.

Беларусь называюць «сінявокай».

На тэрыторыі Беларусі налічваецца больш як 20 тыс. рэк і рэчак. Самыя буйныя рэкі — Днепр, Дзвіна і Нёман.

У нашай краіне больш за 10 тыс. азёр. Самае вялікае возера — Нарач (плошча 79,6 кв. км), самае глыбокае — Доўгае (глыбіня 53,7 м).

Найвышэйшае месца ў Беларусі — гара Дзяржынская (346 м), найніжэйшае — у басейне ракі Нёман; сярэдняя значэнне па краіне — 160 метраў над узроўнем мора.

Рака Нарачанка

Возера Нарач

Гара Дзяржынская

Сінявокая Беларусь (здымак А. Ісачэнка)

Беларусь — этнічна аднародная краіна

Паводле перапісу насельніцтва ў Беларусі ў 2009 годзе пражывала 9 503 807 чалавек. З іх:

- нацыяўтваральны этнас: беларусы — 7 957 000, або 83,7%;
- нацыянальныя меншасці: рускія — 8,3%, палякі — 3,1%, украінцы — 1,7%, габрэі — 0,14%, армяне — 0,09%, татары — 0,08%, цыганы — 0,08%, азербайджанцы — 0,06%, літоўцы — 0,05%, іншыя — 2,8%.

З Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Артыкул 22: «Усе роўныя перад законам і маюць права без усякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў».

Высокая этнічная аднароднасць насельніцтва (83,7% беларусаў) і талерантнасць беларусаў да нацыянальных меншасцяў, іх рэлігій і культуры — добры падмурак для будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы.

Прыклады еўрапейскіх краін, якія з'яўляюцца этнічна аднароднымі і цяпер будуць нацыянальнай дзяржавы:

Славенія (89% славенцаў), Харватыя (88% харватаў), Сербія (83% сербаў), Літва (84% літоўцаў).

*Мікалай Грэчка і яго нявеста Алена Галалюк
(Драгічынскі раён, 2013)*

У свеце пражывае 9,5 мільёна этнічных беларусаў

9,5 мільёна этнічных беларусаў займаюць 50-е месца сярод існуючых на зямлі этнічных груп (лідары: кітайцы, 1300 млн; хінду, каля 1200 млн; арабы, 300–400 млн).

На радзіме — 7,9 мільёна (2009).

У блізкім замежжы — каля 1,1 мільёна.

У далёкім замежжы — 0,4–0,5 мільёна.

Беларусы далёкага і блізкага замежжа разам (1,5–1,6 млн) складаюць прыблізна шостую частку (каля 16%) ад агульнай колькасці беларусаў у свеце.

Змены ў колькасці беларусаў у краінах-суседзях і Казахстане за два дзесяцігоддзі (% беларусаў у краіне пражывання)

<i>Краіна</i>	<i>Перапіс насельніцтва ў СССР, 1989 год</i>	<i>Колькасць беларусаў у краіне пражывання паводле апошняга перапісу</i>
Беларусь	7904 тыс. (77,9%)	7957 тыс. (83,7%) (2009)
Латвія	112 тыс. (4,5%)	68 тыс. (3,3%) (2011)
Літва	63 тыс. (1,7%)	36 тыс. (1,2%) (2011)
Польшча	49 тыс. (0,13%)	31 тыс. (46 тыс. разам з другой заяўленай этнічнасцю) (0,13%) (2012)
Украіна	440 тыс. (0,9%)	296 тыс. (0,6%) (2012)
Расія	1206 тыс. (0,8%)	521 тыс. (0,4%) (2010)
Казахстан	183 тыс. (1,1%)	66 тыс. (0,4%) (2009)

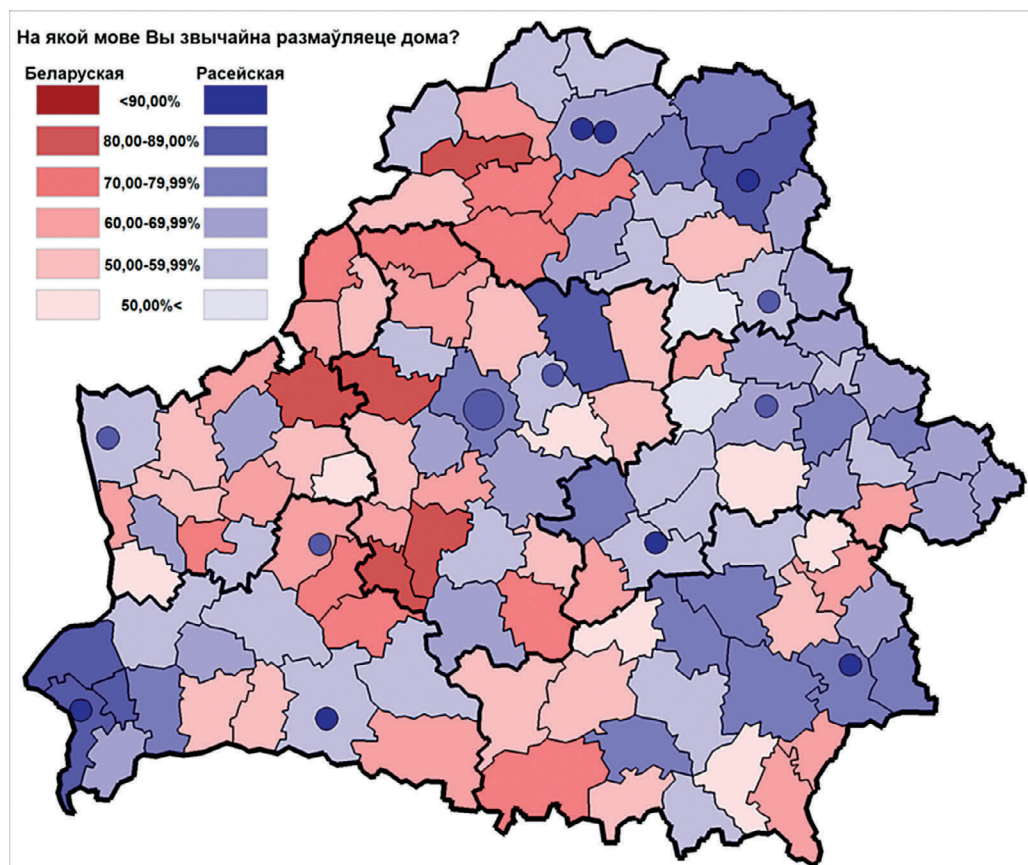
**За апошнія 20 год міграцыя з Беларусі ў параўнанні
з краінамі-суседзямі была найменшай
(на прыкладзе міграцыі ў Канаду)**

Краіна	Колькасць мігрантаў у Канадзе			Насельніцтва краіны паходжання, млн	Колькасць эмігрантаў на 100 000 насельніцтва краіны паходжання
	1991	2011	Прырост за 20 год		
Беларусь	2 830	15 565	12 735 (+550%)	9,5 (2009)	134
Латвія	20 445	27 355	6910 (+34%)	2,1 (2011)	329
Літва	32 515	49 135	16 620 (+51%)	3,0 (2011)	554
Польшча	740 715	1 010 700	269 985 (+36%)	38,3 (2012)	705
Расія	158 850	550 520	391 670 (+350%)	143 (2011)	274
Украіна	1 054 295	1 251 165	196 870 (+19%)	45,6 (2012)	432
Эстонія	21 255	23 185	1 930 (+9%)	1,3 (2011)	148

У краіне дзве дзяржаўныя мовы — беларуская і руская

Гэта было б добра, каб дзве мовы ўжываліся ў роўнай ступені! Аднак: ва ўсіх вялікіх гарадах амаль 90% жыхароў не размаўляюць дома па-беларуску. Амаль не гучыць беларуская мова ў дзяржаўных установах. Звесткі, прыведзеныя ў табліцы, сведчаць, што на ўсю краіну на беларускай мове навучаецца толькі 600 студэнтаў.

У краіне няма нацыянальнага ўніверсітэта!

Перапіс 2009 г.

Гонар беларусам будзе тады, калі яны адродзяць родную мову.

З кожным годам колькасць беларускамоўных школ скарачаецца. А вышэйшая адукацыя на беларускай мове практычна ліквідавана («Наша Ніва», 4 ліпеня 2015 г.).

	2014			2015		
	Колькасць навучэнцаў	З іх, вучыцца па-беларуску	Доля навучэнцаў па-беларуску	Колькасць навучэнцаў	З іх, вучыцца па-беларуску	Доля навучэнцаў па-беларуску
Садкі	384 000	49 200	12,8%	410 600	43 100	10,5%
Школы	940 400	178 400	19%	931 300	135 100	14,5%
Каледжы	167 600	3 200	1,9%	129 000	300	0,2%
ВНУ	442 900	1 700	0,4%	362 900	300	0,1%

Адукацыя

Доля выдаткаў на адукацыю ў валавым унутраным прадукце рэспублікі — 5,3% (у Расіі — 4,3%, у Казахстане — 3,6%).

У Беларусі ёсць дзяржаўныя навучальныя ўстановы — 22 універсітэты, 14 тэхнікумаў, 19 каледжаў. Амаль у кожнай назве ўніверсітэта ёсць слова «беларускі», аднак ніводзін з іх такім, па сутнасці, не з'яўляецца. Свядомыя беларусы мараць аб адкрыцці хаця б аднаго нацыянальнага ўніверсітэта, дзе навучанне будзе ісці па-беларуску.

У 2006 г. пабудаваны новы будынак Нацыянальнай бібліятэкі, заснаванай у 1922 г. Вышыня 20-павярховага будынка 72,6 м, агульная плошча 122 600 кв. м. Бібліятэка паводле сваіх памераў — адна з найбольшых у свеце.

У фондах бібліятэкі знаходзіцца каля 9,4 млн адзінак інфармацыі (насельніцтва Беларусі ў 2009 г. складала 9,5 млн чалавек).

Для параўнання — у Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы, «Ленінцы» (заснаванай у 1862 г.) у 2012 г. аб'ём фонду складаў 44,8 млн адзінак (насельніцтва Расійскай Федэрацыі складае 143 млн чалавек); у бібліятэцы Кангрэса ЗША (заснаванай у 1800 г.) утрымліваецца амаль 161 млн адзінак інфармацыі (насельніцтва ЗША ў 2014 г. складала 319 млн).

Мы гандлюем па ўсім свеце

Паводле інфармацыі Міністэрства замежных спраў Беларусі (<http://mfa.gov.by/export/>), больш за 50% вырабленых у краіне тавараў у 2014 г. пастаўлялася на экспарт.

На долю Расійскай Федэрацыі прыпадае больш за 40% беларускага экспарту і больш за палову аб'ёму імпарту. На долю Еўрапейскага саюза прыпадае больш за 30% беларускага экспарту і пятая частка імпарту.

Мы экспартуем — нафтапрадукты, калійныя і азотныя ўгнаенні, грузавыя аўтамабілі, трактары, хімічныя валокны.

Мы імпартуем — нафту, сыравіну, металы, тэхналагічнае абсталяванне.

Паводле аб'ёму тавараабароту асноўнымі гандлёвымі партнёрамі рэспублікі на студзень 2014 г. з'яўляліся: Расія — 49,1%, Украіна — 7,1%, Злучанае Каралеўства — 7,1%, Германія — 5,3%, Кітай — 3,8%, Польшча — 3,4%, Італія — 3,2%, Нідэрланды — 2,5%, Літва — 2,0%, Бразілія — 1,4%, Казахстан — 0,8%.

Найбольшы аб'ём экспарту і імпарту за апошнія 15 год быў у 2012 г. Далей пачалося зніжэнне, што часткова сталася вынікам сусветнага крызісу. У 2013 г. паводле аб'ёму экспарту (37,2 млрд долараў) і імпарту (43 млрд долараў) Беларусь займала 59-е і 58-е месцы ў свеце.

<i>Год</i>	<i>Экспарт (млрд долараў)</i>	<i>Імпарт (млрд долараў)</i>
2012	46,1	46,4
2013	37,2	43
2014	33,3	40,8
2015	26,7	30,3
2016 (8 месяцаў)	15,1	17,3

Беларусь — сусветны лідар у вытворчасці вялікагрузных самазвалаў

Беларускі аўтамабільны завод у Жодзіне займае трэць сусветнага рынку кар’ёрных самазвалаў і ўваходзіць у групу вядучых сусветных вытворцаў кар’ёрнай тэхнікі. З 1958 г. выпушчана больш за 130 тысяч адзінак кар’ёрных самазвалаў грузападымальнасцю ад 27 да 450 тон, якія за ўсю гісторыю прадпрыемства былі адпраўленыя больш як у 70 краін свету.

90-тонны БелАЗ-75570

У 2013 г. быў выпушчаны самазвал БелАЗ-75710 грузападымальнасцю 450 тон. Выпрабаваны ў Жодзіне 22 студзеня 2014 г. Машина мае наступныя параметры: даўжыня — 20 м, шырыня — 10 м, вышыня — 8 м, траты паліва — 1300 літраў на 100 км.

Пяць найбольшых самазвалаў у свеце ў 2014 г.

Мадэль	Грузападымальнасць (метрычных тон)	Магутнасць (конскіх сіл)	Ёмкасць бака (літраў)	Кошт (млн даляраў)
Belaz 75710	450	4600	5600	6
Liebherr T 282 B	400	3500	4730	3,5
Caterpillar 797B	380	3793	6814	5–6
Bucyrus MT 6300AC	363	3750	3028	4–5
Komatsu 930E-3SE	320	3500	4542	каля 4

Беларусь — сусветны лідар у вытворчасці калійных угнаенняў

Кожны год у свеце здабываецца каля 30 млн тон калійных угнаенняў.

У 2012 г. Беларусь займала 3-е месца па вытворчасці і па запасах калійных угнаенняў (14,9% і 7,9% адпаведна).

Вытворчасць і запасы, млн тон

<i>Краіна</i>	<i>Вытворчасць</i>	<i>Запасы</i>
Беларусь	5,5	750
Бразілія	0,4	300
Канада	11,2	4400
Чылі	0,8	70
Кітай	3,2	210
Германія	3,3	150
Ізраіль	2,0	40
Іарданія	1,4	40
Іншыя краіны		50
Расія	7,4	3300
Іспанія	0,42	20
Вялікабрытанія	0,43	22
ЗША	1,1	130
Усяго ў свеце	37,0	9500

У 2012 г. Беларусь экспартавала 6,1 млн тон калійных угнаенняў у 65 краін свету.

У 2014 г. цана тоны калійных угнаенняў вагалася ад 287 да 332 долараў, што прыносіла ў казну каля 2 млрд долараў, або, у пераліку на кожнага грамадзяніна Беларусі, каля 200 долараў у год.

Сельская гаспадарка

Сельскагаспадарчыя ўгоддзі ў Беларусі займаюць 43%. На 1 студзеня 2014 г. плошча сельскагаспадарчых угоддзяў складала 8726 тысяч гектараў, або 87 260 кв. км, або поле даўжынёй і шырынёй прыблізна 400 на 220 км.

Па плошчы ворнай зямлі на чалавека, 5637 кв. м, Беларусь займае 3-е месца ў Еўропе (Літва — 7213, Украіна — 7110) і 8-е месца ў свеце (2011 год, www.helgilibrary.com).

Па плошчы лясоў на чалавека Беларусь займае 6-е месца ў Еўропе, 9094 кв. м (Фінляндыя — 41 312, Швецыя — 30 073, Нарвегія — 20 586, Эстонія — 16 543, Латвія — 14 980) (2010 год, www.helgilibrary.com).

Па вытворчасці бульбы на чалавека Беларусь займае 1-е месца ў свеце, 185 кг (Туркменістан — 140 кг, Філіпіны — 115 кг) і 9-е месца ў Еўропе па агульнай вытворчасці бульбы, 1 754 000 т (2011 год, www.helgilibrary.com).

Беларуская бульба — гэта 800 тысячаў гектараў ворыва, або 8000 кв. км, — уявіце поле шырынёй 80 км і даўжынёй 100 км.

Па вытворчасці жыта Беларусь займае 3-е месца ў Еўропе і 4-е месца ў свеце, 1 082 000 т (Германія — 3893 кт, Польшча — 2888 кт, Расія — 2132 кт) (2012 год, www.helgilibrary.com).

Па вытворчасці льнонасення Беларусь займае 5-е месца ў Еўропе, 8664 тон (Брытанія — 42 000 т, Украіна — 41 000 т, Швецыя — 23 700 т, Францыя — 23 742 т) (2012 год, www.helgilibrary.com).

16% сусветных пасеваў ільну знаходзіцца ў Беларусі. Беларускі лён — гэта 300 тысячаў гектараў пасеваў, што раўняецца полю ў 3000 кв. км (30 км × 100 км), для параўнання — плошча Люксембурга складае 2586 кв. км. Кожная дзясятая тона льновалакна і 16% рынку лляных тканінаў у свеце — гэта беларускі лён. Экспартуецца ў ЗША, Германію, Аўстрыю, Турцыю, Чэхію, Кітай.

Беларускія спартсмены на алімпіядах

Беларускія спартсмены ўдзельнічаюць у Алімпійскіх гульнях з 1952 г. Спартыўныя дасягненні трохразовага пераможцы Алімпійскіх гульняў барца Аляксандра Мядзведзя, чатырохразовых уладальнікаў алімпійскага золата гімнасткі Вольгі Корбут і фехтавальшчыцы Алены Бяловай, пяціразовай алімпійскай чэмпіёнкі Нэлі Кім, шасціразовага алімпійскага чэмпіёна Віталія Шчэрбы і многіх іншых славутых беларускіх спартсменаў залатымі літарамі ўпісаны ў алімпійскую гісторыю.

Самастойнай камандай беларускія спартсмены пачалі выступаць на Гульнях з 1994 года: летнія алімпіяды — Атланта (1996), Сіднэй (2000), Афіны (2004), Пекін (2008), Лондан (2012), Рыа-дэ-Жанейра (2016) і зімовыя алімпіяды — Лілехамер (1994), Нагана (1998), Солт-Лэйк Сіці (2002), Турын (2006), Ванкувер (2010) і Сочы (2014).

Яны заваявалі 101 алімпійскі медаль: 19 залатых, 33 сярэбраныя і 49 бронзавых.

Алімпійскае золата ў Беларусь прывезлі:

- Кацярына Карстэн (веславанне акадэмічнае, 1996, 2000),
- Эліна Зверава (лёгкая атлетыка, дыск, 2000),
- Яніна Карольчык (лёгкая атлетыка, ядро, 2000),
- Ігар Макараў (дзюдо, 2004), Юлія Несцярэнка (лёгкая атлетыка, 100 м, 2004),
- Аляксей Абалмасаў, Артур Літвінчук, Вадзім Махнёў і Раман Петрушэнка (веславанне на байдарцы, чацвёрка, 2008),
- Андрэй Арамнаў (цяжкая атлетыка, 2008),
- Аляксандр і Андрэй Багдановічы (веславанне на каноэ, двойка, 2008),
- Аксана Мянькова (лёгкая атлетыка, молат, 2008),
- Вікторыя Азаранка і Максім Мірны (тэніс, мікст, 2012),
- Сяргей Мартынаў (стральба кулявая, 2012),
- Аляксей Грышын (фрыстайл, 2010),
- Дар'я Домрачава (3 залатыя медалі, біятлон, 2014),
- Ала Цупер (фрыстайл, 2014),
- Антон Кушнір (фрыстайл, 2014),
- Уладзіслаў Ганчароў (батут, 2016).

**Беларускія алімпійцы займаюць першае месца сярод краін
былога СССР па колькасці медалёў, заваяваных на летніх
алімпіядах, у разліку на 1 мільён насельніцтва**

Краіна	Колькасць медалёў на алімпіядах*			Насельніцтва	Колькасць медалёў на 1 000 000 насельніцтва		
	Летнія гульні (5)	Зімовыя гульні (6)	Разам		Летнія гульні	Зімовыя гульні	Разам
Беларусь	76	15	91	9 307 609	8,2	1,6	9,8
Эстонія	10	13	23	1 283 771	7,8	10,1	17,9
Латвія	13	7	20	2 041 111	6,4	3,4	9,8
Літва	18	0	18	3 008 287	6,0	0,0	6,0
Грузія	25	0	25	4 322 842	5,8	0,0	5,8
Арменія	12	0	12	2 983 990	4,0	0,0	4,0
Казахстан	52	7	59	16 606 878	3,1	0,4	3,6
Расія	397	124	521	142 467 651	2,8	0,9	3,7
Азербайджан	26	0	26	9 514 887	2,7	0,0	2,7
Украіна	115	7	122	44 941 303	2,6	0,2	2,7
Малдова	7	0	7	3 461 380	2,0	0,0	2,0
Узбекістан	20	1	21	29 324 920	0,7	0,0	0,7
Кіргізстан	3	0	3	5 625 015	0,5	0,0	0,5
Таджыкістан	3	0	3	8 408 947	0,4	0,0	0,4
для параўнання							
Куба	119	0	119	11 258 597	10,6	0	10,6
Чэхія	44	24	68	10 740 468	4,1	2,2	6,3
Канада	85	120	205	35 524 732	2,4	3,4	5,8
Славакія	24	5	29	5 454 154	4,4	0,9	5,3
ЗША	507	150	657	322 583 006	1,6	0,5	2,0
Польшча	61	16	77	38 220 543	1,6	0,4	2,0

*Для ўсіх краін улічаны летнія алімпіяды ў Атланце (1996), Сіднэі (2000), Афінах (2004), Пекіне (2008), Лондане (2012) і зімовыя алімпіяды ў Лілехамеры (1994), Нагана (1998), Солт-Лэйк Сіці (2002), Турыне (2006), Ванкуверы (2010) і Сочы (2014).

Ніводная з рэлігійных канфесій у Беларусі не мае абсалютнай большасці

У краіне 27 веравызнанняў (канфесій ці іх напрамкаў) (Рэлігія і царква // Беларуская энцыклапедыя: у 18 тамах. Мінск, 2004. Т. 18. Кн. 2: Рэспубліка Беларусь. С. 699–710).

Сярод усяго насельніцтва вернікі складаюць 59,8%, нявернікі — 41,1%. Сярод вернікаў: праваслаўных 82%, або 48,3% ад агульнай колькасці насельніцтва, католікаў — 12%, або 7,1% ад агульнай колькасці насельніцтва, прадстаўнікоў іншых канфесій — 6%, або 3,5% ад агульнай колькасці насельніцтва. Крыніца: Religion and Denominations in the Republic of Belarus. 2011. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus.

<i>Назва канфесіі</i>	<i>Колькасць суполак*</i>	<i>Працэнт</i>
Праваслаўная царква	1567	48,8
Хрысціяне веры евангельскай	512	16,0
Рымска-каталіцкая царква	479	14,9
Евангельскія хрысціяне-баптысты	286	8,9
Адвентысты сёмага дня	73	2,3
Хрысціяне поўнага Евангелля	55	1,7
Юдаізм	36	1,1
Стараабрадчая царква	33	1,0
Лютэранская царква	27	0,8
Сведкі Іеговы	27	0,8
Іслам	25	0,8
Новаапостальская царква	21	0,7
Прагрэсіўны юдаізм	17	0,5
Грэка-каталіцкая царква	15	0,5
Іншыя	37	1,2
	Усяго суполак: 3210	100%

*Апарат Упаўнаважанага па справах рэлігій і нацыянальнасцяў, на 01.01.2012

Беларусь знаходзіцца ў катэгорыі краін з найменш выяўленай рэлігійнасцю

На пытанне, наколькі важная рэлігія ў штодзённым жыцці, толькі 27% беларусаў адказалі станоўча. Гэта 11-е месца сярод краін з найменшай ролю рэлігіі ў жыцці.

Для параўнання: у Эстоніі — 14%, Швецыі — 17%, Даніі — 18%, Нарвегіі — 20%, Чэхіі — 21%, Францыі — 25%, Сербіі — 51%, Аўстрыі — 55%, Бангладэш — 99%, Егіпце — 100%.

(Gallupoll, 2007–2008; <http://www.gallup.com/poll/114211/Alabamians-Iranians-Common.aspx>)

У Беларусі ў 2011 г. было 19,9% вернікаў, якія рэгулярна наведваюць храмы: сярод іх праваслаўных — 57,3%, католікаў — 34,5%, пратэстантаў — 3,1%, у пераліку на ўсё насельніцтва гэта складае 14,3%, 8,6% і 0,7% адпаведна (Інстытут сацыялогіі НАН Беларусі. <http://news.tut.by/society/279195.html>).

Да прыкладу, на Раство Хрыстова ў 2015 г. праваслаўныя цэрквы наведалі 119 800 чалавек, што складае не болей за 0,15% ад агульнай колькасці насельніцтва краіны.

У краіне 41,1% насельніцтва — нявернікі (Religion and Denominations in the Republic of Belarus. 2011. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, http://mfa.gov.by/upload/pdf/religion_eng.pdf). Да прыкладу, у Расіі 34% нявернікаў, у Францыі — 63% (34% нерэлігійныя і 29% — атэісты).

Невысокая рэлігійнасць беларусаў адлюстроўвае агульную тэндэнцыю, што назіраецца шмат дзе ў еўрапейскіх краінах.

*Царква Святога Мікалая (1894) і касцёл Святога Антонія Падуанскага (1898–1904).
Віцебская вобл., г. Паставы*

Замкі Беларусі

З гісторыі вядома, што на Беларусі было больш за 100 замкаў. Драўляныя замкі складалі большасць, і таму многія з іх засталіся толькі ў гісторыі. На месцы драўляных замкаў будавалі мураваныя. Замкам лічыцца ўмацаванае збудаванне, з тоўстымі сценамі, зубцамі, вежамі, акружанае равамі ці каналамі, прызначанае для абароны. Замак падчас абароны быў і домам, і крэпасцю.

Спіс і стан замкаў, ад якіх на беларускай зямлі застаўся ўспамін, глядзіце ніжэй.

«Гарадзец». Малюнак Язэпа Драздовіча

Спіс замкаў па абласцях, якія не зберагліся

Брэсцкая вобласць: Берасцейскі, Давыд-Гарадоцкі, Жаберскі, Запрудскі, Каралінскі, Кобрынскі, Крыўлянскі, Лыскаўскі, Мышанскі, Пінскі.

Віцебская вобласць: Аршанскі, Віцебскі, Глыбоцкі, Гомльскі, Дрысенскі, Друйскі, Друцкі, Дубровенскі, замак Вята, Копыскі, Касаржэўскі, Каз'янскі, Ушацкі, Крэпасць Красна, замак Няшчорда, крэпасць Сітна, Лепельскі, Суражскі, Ульскі, Чашніцкі.

Гомельская вобласць: Брагінскі, Гомельскі, Горвальскі, Жлобінскі, замак Вішнявецкіх, Лоеўскі, Мазырскі, Петрыкаўскі, Рэчыцкі, Стрэшынскі, Хойніцкі, Чачэрскі.

Гродзенская вобласць: Ваўкавыскі, Дзятлаўскі, Радунскі, Слоніцкі.

Мінская вобласць: Астрашыцкі, Клецкі, Койданаўскі, Капыльскі, Лагойскі, Валожынскі, Мінскі, Магілёўскі, Радашковіцкі, Сержанскі, Свірскі, Сёмкаўскі.

Магілёўская вобласць: Бабруйскі, Баркулабаўскі, Глускі, Горскі, Крычаўскі, Магілёўскі, Мсціслаўскі, Радомльскі, Свіслацкі, Шклоўскі.

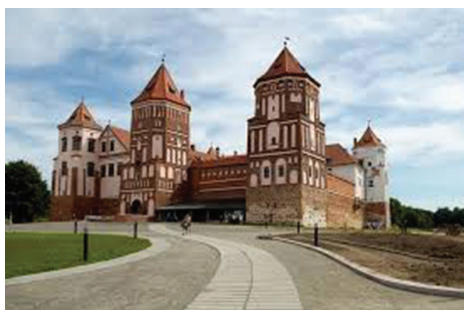
Белая вежа (Камянец. Пабудавана між 1276 і 1288)

Спіс замкаў, якія зберагліся ці пакінулі сляды

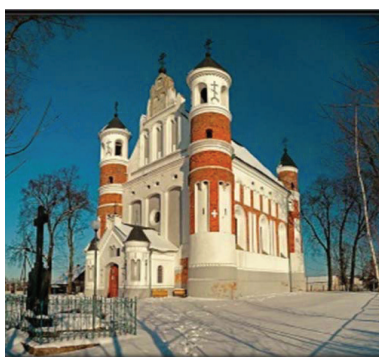
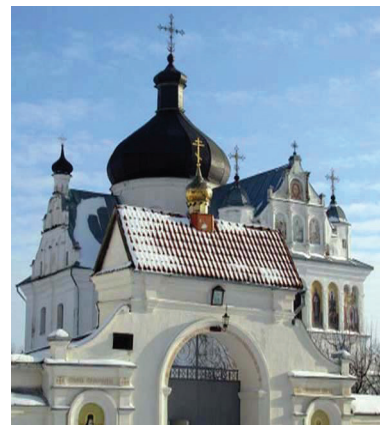
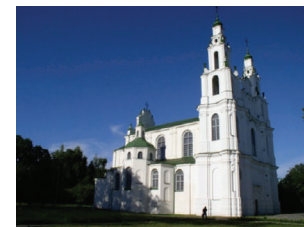
Назва замка	Вобласць	Стан замка
Барысаўскі замак	Мінская	руіны
Беразавецкі замак	Гродзенская	гарадзішча
Браслаўскі замак	Віцебская	замчышча
Быхаўскі замак	Магілёўская	руіны
Варонецкі замак	Віцебская	гарадзішча
Вішчынскі замак	Гомельская	замчышча
Высокаўскі замак	Брэсцкая	руіны
Галоўчынскі замак	Магілёўская	замчышча
Гальшанскі замак	Гродзенская	руіны
Гарадоцкі замак	Віцебская	замчышча
Геранёнскі замак	Гродзенская	руіны
Замак Вітаўта, Гродна	Гродзенская	руіны
Гродзенскі Новы замак	Гродзенская	добры
Гродзенскі Стары замак	Гродзенская	добры
Дзісенскі замак	Віцебская	замчышча
Дрысвяцкі замак	Віцебская	замчышча
Езьярышчанскі замак	Віцебская	замчышча
Заслаўскі замак	Мінская	замчышча
Іказненскі замак	Віцебская	замчышча
Каменскі замак	Мінская	замчышча
Камянецкі замак	Брэсцкая	вежа
Косаўскі замак	Брэсцкая	добры
Крэўскі замак	Гродзенская	руіны
Замак Сокал	Віцебская	замчышча
Крэпасць Суша	Віцебская	замчышча
Крэпасць Туроўля	Віцебская	замчышча
Лідскі замак	Гродзенская	добры
Лукомльскі замак	Віцебская	гарадзішча
Любчанскі замак	Гродзенская	часткова добры
Ляхавіцкі замак	Брэсцкая	гарадзішча
Маладзечанскі замак	Мінская	гарадзішча
Мілаградскі замак	Гомельская	гарадзішча
Мірскі замак	Гродзенская	добры
Мсцібаўскі замак	Гродзенская	замчышча
Мядзельскі замак	Мінская	замчышча
Наваградскі замак	Гродзенская	руіны
Нясвіжскі замак	Мінская	добры
Пішчалаўскі замак	Мінская	добры
Полацкі Верхні замак	Віцебская	замчышча
Полацкі Ніжні замак	Віцебская	замчышча
Прапойскі замак	Магілёўская	замчышча
Рагачоўскі замак	Гомельская	замчышча
Ракаўскі замак	Мінская	гарадзішча
Ружанскі палац	Брэсцкая	руіны
Слуцкі замак	Мінская	замчышча
Смалянскі замак	Віцебская	руіны
Тураўскі замак	Гомельская	руіны

Помнікі сусветнай спадчыны ў Беларусі

У Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА ўключаны 3 культурныя і 1 натуральны помнік:
Белавежская пушча, Мірскі замак, Геадэзічная дуга Струвэ,
Нясвіжскі палацава-паркавы комплекс.

Адзінаццаць помнікаў з'яўляюцца кандыдатамі на ўключэнне ў Спіс сусветнай спадчыны ЮНЕСКА: Аўгустойскі канал, царква Святога Спаса і Сафійскі кафедральны сабор, Камянецкая вежа (Белая Вежа), Барысаглебская (Каложская) царква ў Гродне, кляштар Св. Мікалая ў Магілёве, Брэсцкая крэпасць, палац Румянцава-Пашкевіча і паркавы ансамбль ў Гомелі, цэрквы абарончага тыпу ў Мураванцы, Сынковічах, Камаях, архітэктурны ансамбль праспект Незалежнасці ў Мінску, драўляныя цэрквы Палесся, нацыянальны парк Белавежская пушча (беларуская частка).

Спрыяльныя і неспрыяльныя перыяды нацыянальнага будаўніцтва ў Беларусі*

Перыяд	Спрыяльны/ неспрыяльны	Характарыстыка	Знешнія фактары
1918–1930	Спрыяльны	Утварэнне БНР, БССР, Слуцкае паўстанне, беларусізацыя, развіццё нацыянальных сіл (у Заходняй Беларусі, як супраціў паланізацыі)	Рэвалюцыя, грамадзянская вайна, новая эканамічная палітыка, польская акупацыя
1930–1941	Неспрыяльны	Сталінскія рэпрэсіі 30-х гадоў ва Усходняй Беларусі і прыцясненні палякамі ў Заходняй Беларусі	Ідэі сусветнай рэвалюцыі, Камінтэрн, калектывізацыя
1941–1944		Развіццё школьніцтва, утварэнне беларускай адміністрацыі, Саюз беларускай моладзі	Нямецкая акупацыя, прыкметы грамадзянскай вайны паміж беларускімі нацыяналістамі і савецкімі партызанамі, паміж беларусамі і палякамі з Арміі Краёвай
1944–1990	Неспрыяльны	Паступовае замяшчэнне беларускага і нацыянальнага савецкім і інтэрнацыянальным	Пасляваеннае аднаўленне, пачатак халоднай вайны, умацаванне сацыялістычнага лагера
1991–1995	Спрыяльны	Адраджэнне	Распад СССР і сацыялістычнага лагера
1995 — цяперашні час	Неспрыяльны	Працяг этнацыду беларусаў на карысць панславянскіх і еўразійскіх ідэй; праявы беларускага патрыятызму з боку дзяржавы, заснаванай выключна на гісторыі Другой сусветнай вайны	Утварэнне новых саюзаў: Мытны саюз, Еўразійскі эканамічны саюз, АДКБ; войны Расіі з Чачнёй, Грузіяй, Украінай
Наступны	Спрыяльны	Адраджэнне нацыянальнай ідэі	Працяг будаўніцтва беларускай нацыі. Змены адносін да будаўніцтва нацыі ў кіраўніцтве (?). Змяншэнне расійскага ўплыву (?).

* Пад нацыянальным будаўніцтвам разумеецца будаўніцтва нацыі, у падмурку якога ляжаць ідэі этнічнага нацыяналізму, дастасаванага да сучасных поглядаў грамадства на развіццё нацыі, і ў першую чаргу да такіх, як павага да правоў нацыянальных мяншыняў і рэлігійная талерантнасць.

Фактары, якія ўплываюць на развіццё беларускай нацыі

	Фактары ўплыву	Моц уплыву	Каментарый
Станоўчыя фактары (+)	Магчымасць сучаснага будаўніцтва нацыі	++++	Краіны былой Югаславіі; Украіна (працягваецца), Беларусь, Казахстан, Латвія (у перспектыве)
	Нацыянальная эліта	+++	Роля магла б быць значна большай пры ўдзеле настаўнікаў і іншых інтэлектуальных сіл
	Падтрымка насельніцтвам ідэі незалежнасці	++	Асвета — адзіны сродак палепшыць сітуацыю
	Падтрымка прадпрымальнікаў	+	Яны ў зародкавым стане, але іх роля будзе расці
	Рэальная патрымка партый	+	На ўзроўні пагрэшнасці, за выключэннем партый БНФ
	Падтрымка ўрада	+	Намінальная, дэклараваная «крышталізацыя нацыянальнай ідэі», аднак намеры і дзеянні слабыя
Не маюць істотнага ўплыву (±)	Глабалізацыя	±	Капітал не цікавіць нацыянальныя пытанні
	Вёска	±	На жаль, вёска вымірае (беднасць, урбанізацыя, люмпен-сяляне), высыхае моўная Крыніца нацыі
	Мірнае суіснаванне або ядзернае стрымліванне	±	Быў бы моцным фактарам пры падтрымцы краінамі заходняй дэмакратыі
Адмоўныя фактары (-)	Нізкі ўзровень палітычнай культуры	-----	Вынік акупацыі Расіяй Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай, савецкая спадчына
	Адсутнасць падтрымкі дзяржаўнай беларускай мовы ўрадам	-----	Мова — галоўны элемент асягнення нацыянальнай свабоды. Адною гісторыі недастаткова
	Знешнія фактары	-----	Непрадказальная магчымая агрэсія. Узброеных сіл недастаткова для абароны
	Рэлігія	---	У краіне няма роўнасці канфесій, прэферэнцыю мае праваслаўе. Не ўлічваецца думка неактыўных вернікаў і атэістаў, доля якіх складае 41%
	Дзейнасць «пятай калоны»	--	Заходнерусізм, расійская культура, іншае
	Ментальнасць беларусаў	--	Невысокая талерантнасць. Нельга быць свабодным, не паважаючы правы людзей іншых расаў, рэлігій, паводзін

Нацыянальныя героі, выбітныя людзі другой паловы ХХ ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі

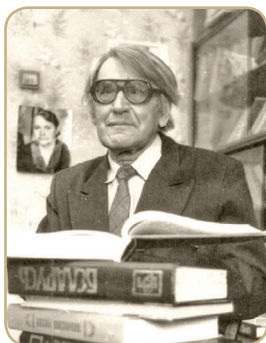
Генадзь Цітовіч (1910–1986)

Беларускі музыказнавец, этнограф, дырыжор. Скончыў Віленскую кансерваторыю (1939). Стварыў Беларускі дзяржаўны ансамбль песні і танцу (1959, з 1964 — Дзяржаўны народны хор БССР). Супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР (1974–1975). Запісаў больш за 3 тыс. беларускіх (пераважна) народных песняў. Тэарэтычныя працы прысвечаны гістарычнаму развіццю беларускай народнай музыкі, беларускаму народнаму шматгалосцю, народнаму выканальніцтву. Народны артыст СССР (1968).

Ларыса Геніюш (1910–1983)

Беларуская паэтэса, празаік, грамадскі дзеяч. У 1937 г. пераехала ў Прагу да мужа. Першы зборнік паэзіі «Ад родных ніў» выйшаў у Празе (1942). Генеральны сакратар урада БНР на эміграцыі (1943). Арыштавана (1948), атрымала 25 гадоў зняволення ў лагерах. Прынцыпова адмаўлялася прымаць савецкае грамадзянства. Пасля вызвалення (1956) пасялілася на радзіме мужа ў Зэльве. З дапамогай М. Танка надрукаваны яе першы ў Беларусі зборнік «Невадам з Нёмана» (1967).

Мікалай Ермаловіч (1921–2000)

Беларускі гісторык, публіцыст, пісьменнік і паэт. Скончыў Мінскі педінстытут (1947), выкладаў беларускую літаратуру ў Маладзечанскім настаўніцкім інстытуце (1948–1955). Выдаваў рукапісныя часопісы «Падснежнік» (чатыры выпускі, 1963–1964) і «Гутаркі» (50 выпускаў, 1975–1976). Ахарактарызаваў Вялікае Княства Літоўскае як беларускую дзяржаву. Напісаў кнігі: «Па слядах аднаго міфа: Ці было літоўскае заваяванне Беларусі?» (1968), «Дарагое беларусам імя» (1970), «Старажытная Беларусь: Полацкі і Новагарадскі перыяды» (1990), «Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд» (1994), «Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае» (2000).

Васіль Быкаў (1924–2003)

Народны пісьменнік Беларусі (1980), грамадскі дзеяч, Герой Сацыялістычнай Працы (1984). Скончыў Саратаўскае пяхотнае вучылішча (1943). Ваяваў на 2-м і 3-м Украінскіх франтах. Працаваў у рэдакцыі абласной газеты «Гродзенская праўда» (1947–1949, 1956–1972). Зноў служыў у Савецкай Арміі (1949–1955). Член Саюза пісьменнікаў СССР (1959). Адзін з заснавальнікаў Беларускага народнага фронту (1988). Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР (1978–1989) і СССР (1989–1991). Прэзідэнт Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» (1990). Па творах В. Быкава пастаўлены кінафільмы «Трэцяя ракета» (1963),

«Альпійская балада» (1966), «Дажыць да світання» (1975), «Воўчая згряя» (1976), «Абеліск» (1977), «Узыходжанне» (1977), «Знак бяды» (1985), «У тумане» (2012), балет «Альпійская балада» (1967), опера «Сцежкаю жыцця» (1980).

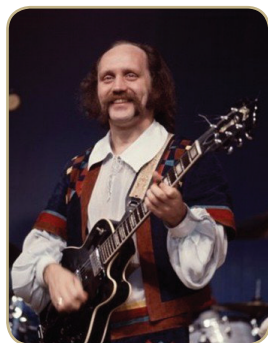
Алесь Адамовіч (1926–1994)

Беларускі пісьменнік і грамадскі дзеяч. Член-карэспандэнт АН БССР. Член Саюза пісьменнікаў СССР (1957). Народны дэпутат СССР (1989–1991). Дырэктар Інстытута кінамастацтва ў Маскве (з 1987). Аўтар навуковых прац «Шлях да майстэрства: Станаўленне мастацкага стылю К. Чорнага» (1958), «Культура творчасці» (1959), «Беларускі раман» (1961) і інш. Аўтар раманаў «Война пад крышамі» і «Сыновья уходят в бой», «Хатынскай аповесці» (1972) і аповесці «Каратели» (1981), сцэнарыст фільма «Иди и смотри» (1985). Адзін з аўтараў кніг «Я з вогненнай вёскі» (з Брылём, Калеснікам, 1975) і «Блокадной книги» (з Д. Граніным, 1979). Адным з першых падняў у літаратуры тэму чарнобыльскай катастрофы.

Уладзімір Караткевіч (1930–1984)

Беларускі паэт, празаік, драматург, публіцыст, перакладчык, сцэнарыст, класік беларускай літаратуры. Адна з найбольш яскравых постацяў у беларускай літаратуры. Скончыў Кіеўскі дзяржаўны ўніверсітэт (1954). Пісаў пра трагедыю і веліч нацыянальнай гісторыі беларускага народа, пра яго культуру, аказаў вялікі ўплыў на грамадскае, эстэтычнае і духоўнае жыццё народа. Найбольш вядомыя творы аўтара — апавесць «Дзікае паляванне караля Стаха», раманы «Каласы пад сярпом тваім», «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні», «Чорны замак Альшанскі». Аўтар паэтычных зборнікаў «Матчына душа», «Вячэрнія ветразі», «Мая Іліяда», «Быў. Ёсць. Буду».

Уладзімір Мулявін (1941–2003)

Беларускі артыст, кампазітар, народны артыст Беларусі (1979), народны артыст СССР (1990). Вучыўся ў Святлоўскім музычным вучылішчы (1956), працаваў музыкам у розных абласных філармоніях (1958–1963). У 1963 г. быў запрошаны на працу ў Беларускаю дзяржаўную філармонію. Пасля сканчэння службы ў войску (1965–1967) вярнуўся ў Беларускаю дзяржаўную філармонію, пры якой стварыў вакальна-інструментальны ансамбль «Лявоны» (1968, «Песняры» з 1970).

Змест

ШАНОЎНЫЯ ЧЫТАЧЫ!	3
БЫЛА. ЁСЦЬ. БУДЗЕ	4
Этнас	4
Мова	5
Дзяржаўнасць у X–XVIII стст.	6
Сучаснасць: XX ст.	8

I. Чым ганарацца беларусы з далёкага мінулага (X–XVIII стст.)

Беларускай дзяржаўнасці больш за 1000 гадоў (X–XXI стст.)	10
Развіццё мовы беларусаў	11
Розніца паміж гаворкамі і пісьмовымі мовамі ў Вялікім Княстве Літоўскім і Масковіі аформілася ў канцы XIV ст.	12
Рэлігія ў розныя перыяды развіцця краіны	13
Балты і ўсходнія славяне	14
Уплыў фіна-ўгорскіх і цюркскіх плямён на славянскі этнас (IX–X стст.)	15
Карта Еўропы ў 1328 г.	16
Беларусь. Расія. Мы — розныя	17
Асноўныя моманты гісторыі Беларусі і Расіі	18
Карта з канчаткамі прозвішчаў, якія пераважаюць у паасобных рэгіёнах сучаснай Беларусі	20
Розніца паміж беларуска-ўкраінскай (усходнеславянскай) і еўразійскай цывілізацыямі	21
Дынаміка суадносінаў беларусаў і ўкраінцаў да вялікаросаў у XV–XX стст.	22
Полацкае княства — першая беларуская дзяржава (960–1397)	23
Час росквіту Полацка прыпадае на час княжання Брачыслава Ізяславіча (1003–1044) і Усяслава Брачыславіча Чарадзея (1044–1101)	24
Беларусь у XI–XIV стст.	26
Тураўскае княства — другое найбольш старажытнае княства на тэрыторыі Беларусі	27
Знакамітыя людзі полацкага перыяду беларускай дзяржаўнасці (960–1236)	28

Усяслаў Чарадзеі і Сафійскі сабор	30
Літва ў XIII ст.	32
Міндоўг, кароль Літвы	33
Станаўленне Вялікага Княства Літоўскага	34
ВКЛ — аб'яднаўца ўсходніх славян у XIII–XV стст.	36
Вялікія князі ВКЛ	38
ВКЛ да Люблінскай уніі 1569 г.	39
Шляхта	40
Этнасы ў ВКЛ	42
Першая кніга па-беларуску была надрукаваная ў 1517 г.	43
Беларускія землі ў Рэчы Паспалітай	44
Статут ВКЛ	45
Уніяцтва	46
ВКЛ у сярэдзіне XVII ст.	47
Беларускія землі ў канцы XVIII ст.	48
Падзел Рэчы Паспалітай	49
З 1795 па 1917 г. беларусы былі ў Расійскай імперыі	50
На тэрыторыі Беларусі адбыліся тры буйныя паўстанні за аднаўленне дзяржаўнасці ВКЛ і Рэчы Паспалітай	51
Нацыянальныя героі, выбітныя людзі другой паловы XIX ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі	52

II. Чым ганарацца беларусы з блізкага мінулага (XX ст.)

Рассяленне этнічных беларусаў у канцы XIX — пачатку XX ст.	55
Абвяшчэнні незалежнасці Беларусі	56
Колькасць беларусаў з 1897 па 1989 г. вырасла на 4,2 млн, або на 70%	58
Нацыянальныя героі, выбітныя людзі першай паловы XX ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі	59
Першы Усебеларускі з'езд і першае абвяшчэнне незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)	62
Прэзідэнты Рады БНР (з 1919 г. Рада БНР дзейнічае ў выгнанні)	63
Утварэнне БССР, ЛітБел (2-е і 3-е абвяшчэнне)	64
Тэрыторыя і насельніцтва БССР у савецкі час	65

20–30-я гады мінулага стагоддзя — адзін з найбольш спрыяльных перыядаў у развіцці беларускай нацыі 66

III. Чым ганарацца беларусы сёння

Рэспубліка Беларусь — дзяржава ў цэнтры Еўропы	68
Дзяржаўныя сімвалы Беларусі ў другой палове XX ст.	69
Беларусь мае адпаведныя прыродныя ўмовы, што дазваляюць цалкам забяспечваць краіну прадуктамі харчавання	70
Беларусь — этнічна аднародная краіна	71
У свеце пражывае 9,5 мільёна этнічных беларусаў	72
За апошнія 20 год міграцыя з Беларусі ў параўнанні з краінамі-суседзямі была найменшай (на прыкладзе міграцыі ў Канаду)	73
У краіне дзве дзяржаўныя мовы — беларуская і руская	74
Адукацыя	75
Мы гандлюем па ўсім свеце	76
Беларусь — сусветны лідар у вытворчасці вялікагрузных самазвалаў	77
Беларусь — сусветны лідар у вытворчасці калійных угнаенняў	78
Сельская гаспадарка	79
Беларускія спартсмены на алімпіядах	80
Беларускія алімпійцы займаюць першае месца сярод краін былога СССР па колькасці медалёў, заваяваных на летніх алімпіядах, у разліку на 1 мільён насельніцтва	81
Ніводная з рэлігійных канфесій у Беларусі не мае абсалютнай большасці	82
Беларусь знаходзіцца ў катэгорыі краін з найменш выяўленай рэлігійнасцю	83
Замкі Беларусі	84
Помнікі сусветнай спадчыны ў Беларусі	86
Спрыяльныя і неспрыяльныя перыяды нацыянальнага будаўніцтва ў Беларусі	88
Фактары, якія ўплываюць на развіццё беларускай нацыі	89
Нацыянальныя героі, выбітныя людзі другой паловы XX ст., якія найбольш паспрыялі развіццю беларускай нацыі	90

Больш дэталёва з многімі даследаваннямі і ідэямі, выказанымі аўтарам, можна пазнаёміцца на старонках вэб-часопіса «Культура, Нацыя» (www.sakavik.net), а таксама ў апублікаванай манаграфіі «Шляхі да беларускай нацыі» (Мінск, 2016).

Мурзёнак, П. П.

М91 Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу / Пётра П. Мурзёнак ; пад рэд. Л. Баршчэўскага. — Мінск : Кнігазбор, 2017. — 96 с.
ISBN 978-985-7144-86-0.

УДК 908(476)
ББК 26.89(4Бел)

Навукова-папулярнае выданне

Мурзёнак Пётр Пятровіч

Чым трэба ганарыцца кожнаму беларусу

Адказны за выпуск Генадзь Вінярскі

Рэдактар Лявон Баршчэўскі

Вёрстка Яраслава Мальдзіса

Карэктар Алена Спрытніч

Падпісана да друку 01.02.2017. Фармат 84×108¹/₁₆.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 10,08. Ул.-выд. арк. 9,3.

Наклад 300 асобнікаў. Замова 83.

ПУП «Кнігазбор».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.

Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.

Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.

E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з дыяпазітываў заказчыка

ў ПУП “Джи энд Ди”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/36 ад 13.01.2014.

вул. Бурдзейнага, 37–191, 220136, Мінск.